

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Gedenkboek Frans Claes

Claes, Frans

Antwerpen, 1932

Laurent Kesteloot, Beschouwingen aangaande koperen, ijzeren, tinnen en zilveren voorwerpen in de verzameling Claes te Antwerpen

---

[urn:nbn:de:hbz:466:1-75565](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-75565)

BESCHOUWINGEN AANGAANDE KOPEREN, IJZEREN, TINNEN EN ZILVE- REN VOORWERPEN IN DE VERZAME- LING CLAES TE ANTWERPEN

I. KOPER

Het Museum « De Gulden Spoor » bevat eene belangrijke verzameling koperen gebruiksvoorwerpen uit de Middeleeuwen en uit het Renaissance tijdperk. Zij die de ontwikkeling wenschen na te gaan van de versiering en de gedaante zulker voorwerpen, vinden hier overvloedig studiemateriaal.

In esthetische en archeologische navorschingen zijn het niet alleenlijk de prestaties van allereerst allooï, die de aandacht verdienen.

Het is duidelijk dat de ziel der groote tijdperken in de geschiedenis ook tot innige uitdrukking komt in de kleine voorwerpen, die hier zoo talrijk bijeengebracht zijn.

Voor wat het bewerken van *koper* betreft, heeft ons land sedert de verste oudheid te zamen met het Rijngebied, uitgemuut.

De streek tusschen Maas en Rijn vervult met hare vroeg ontwikkelde messingindustrie eene bijzondere rol als bakermat van dit zoo karakteristieke vak in het westelijk gedeelte van België. De voorwerpen waarvan hier sprake, zijn grootendeels produkten der kopernijverheid zooals zij in het Vlaamsche gedeelte van ons land voorkwam. Het is echter slechts bij uitzondering mogelijk met zekerheid te bepalen in welk centrum zij vervaardigd werden.

Hier dient misschien opgemerkt, dat de gewone voortbrengselen der Middeleeuwsche ambachtlieden, diegene dus waarop een vooraanstaand kunstenaar den stempel van eigen en of nationaal temperament niet heeft gedrukt, zich dikwijls met moeite laten toewijzen tot een of ander midden, daar zij allen volgens dezelfde principen werden vervaardigd. Dit geldt voor produkten van Wallonië, Noord Frankrijk, Noord en Zuid Nederland, Rhenanië. Van eind en verre hebben uitheemsche invloeden zich ten onzent doen gelden. België's oorspronkelijkheid ligt juist in de bewonderingswaardige receptiviteit van zijne inwoners. Tot verklaring dezer schijnbaar paradoxale uiting komen de bijzondere levensvoorwaarden onzer voorouders in overweging. Zooals de bodem van Belgie gevormd is door alluvium van rivieren, komende van Frankrijk en van Duitschland, zoo is zijn kultuur een soort syncretisme, waarin men het nationaal vernuft van het Gallische en het Germaansche ras terugvindt, namelijk de beste bestanddeelen der Franco-Duitsche beschaving. H. Pirenne zegt: « Wij moeten dit land, (België)

» ethnographisch verdeeld tusschen het Romaansche (of Waalsche)
 » ras, en het Germaansche (of Vlaamsche) ras, als een microcosme van
 » westelijk Europa aanzien. De bekkens der Maas en der Schelde hebben
 » niet enkel gediend tot slagveld van Europa, maar het is door België's
 » bemiddeling dat de gedachtenwisseling heeft plaats gehad tusschen de
 » Latijnsche wereld en de Germaansche wereld, die zich op zijn bodem raken ».

Doch laten wij met onze bespreking van het koperen gerei een aanvang maken.

✂ Tot de belangrijkste voorwerpen in de verzameling Claes behooren de CHRISTUSBEELDJES op plaat 84 vertoond. Zij maakten vroeger deel uit van altaar- of processiekransen.

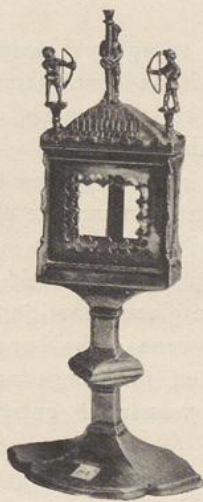
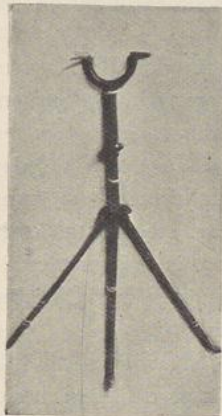
Het oudste dezer beeldjes vertoont den gekruisigden Christus volgens de klassieke opvatting van de XIe eeuw: beenen, torso en hoofd zijn vertikaal uitgebeeld; de armen recht uitgespreid; de voeten nevensen geplaatst; het hoofd draagt eene soort kroon. Dit exemplaar draagt sporen van verguldsel. De oogen zijn aangeduid door zwarte glazen bolletjes; waar zij gevestigd zijn is het metaal doorboord. Om de lenden draagt het beeldje den klassieken « perizonium » met smallen gordel, waarvan de plooien door blauwe brandverf zijn aangeduid.

Een ander exemplaar, waarschijnlijk uit de XIIe eeuw, vertoont den Christus in iets minder hiëratische stijve houding. Het hoofd valt lichtelijk naar de rechter schouder toe en de geheele houding is reeds meer zigzagvormig uitgebeeld. Het bovenlichaam is fraai verguld; de plooien van het « perizonium » zijn door blauwe brandverf aangeduid, dewijl de gordel uit witte brandverf bestaat en met gouden vierkanten versierd is. De oogen zijn door zwarte pareltjes aangeduid, zooals dit het geval is in het vorig besproken exemplaar.

Een ander exemplaar, waarschijnlijk uit het overgangstijdperk (begin XIIIe eeuw), is nog op het oorspronkelijk kruis gevestigd. Het Christusbeeld draagt de kroon en is omhuld in het « perizonium ». De beenen zijn in schuinsche houding afgebeeld. De voeten zijn op elkander geplaatst en met een enkelen nagel vastgehecht. Het lichaam zakt neer tusschen de uitgestrekte armen, die dus niet meer horizontaal zijn voorgesteld zooals bij de oudste exemplaren. Het kruis is met graveerwerk versierd.

Deze drie beeldjes zijn gevormd uit een dunnen wand brons. De achterkant is geheel open.

Een vierde exemplaar is eenvoudiger van vorm. Het Christusbeeld is in massief koper gegoten. De oogen zijn niet meer door paarlen, maar enkel door inkervingen bepaald; de beenen zijn schuinsch en de voeten boven elkander aangeduid. Het hoofd vertoont geene kroon of « toca ». Het

CHRISTUSBEELD
XIe EEUW.
REISKANDELAAR
XIVe EEUW.
REISKANDELAAR
XIIIe EEUW.

PROCESSIONSKRUIS MET
CHRISTUS
BEGIN XIIIe EEUW.
CHRISTUSBEELD
EINDE XIIIe EEUW.
ZILVEREN RELIQUIARIUM
EINDE XVe EEUW.

Cliché Delville
CHRISTUSBEELD
EINDE XIIIe EEUW.
ROMAANSCHER KERKKAN-
DELAAR
CHRISTUSBEELD
XIIe EEUW.

« perizonium » is echter nog aanwezig. Blijkbaar dagteekent dit stuk uit het einde der XIIIe eeuw.

Een vijfde beeldje is nog interessant, aangezien het een goed voorbeeld is van de veranderingen die in de opvattingen van het Christusbeeld in de XIIIe eeuw tot stand kwamen; het beeld wordt op onrustige en gewrongen manier voorgesteld, hangend aan het kruis tusschen omhoog gestrekte armen, het hoofd zwaar op de rechter schouder rustend. De uitdrukking van het gezicht is er een van smart en verraadt den invloed van het veldwinnend realisme.

Als verklaring van het voorgaande merke men op, dat in de kerkelijke kunst, Jesus in de houding van den Gekruisigde slechts sedert de VIe eeuw voorkomt.

Van dien tijd af en tot in de IXe eeuw, draagt het Christusbeeld eene lange tunica, meestal zonder mouwen, « colobium » genaamd, tot op de voeten neerdalend. De voeten zijn niet boveeneen geplaatst, maar nevens elkander, rustend op het « suppedanium ». De armen zijn horizontaal uitgestrekt. Boven het hoofd, meestal in rechte houding, wordt, sedert de IXe en X^e eeuw een pauselijke toca, of een koninklijke kroon aangebracht. Het aanschijn is kalm en verheven, het drukt ernstige waardigheid uit, niet de stuiptrekkingen der smart.

Vanaf de IXe eeuw tot en met de XIIe eeuw, wordt de tunica vervangen door eenen breeden gordel, of « perizonium », die van de lenden tot op de knieën, slechts bij uitzondering tot op de voeten, valt. De armen zijn recht uitgespreid zooals in het vorig tijdperk en de voeten blijven afzonderlijk aan het « suppedanium » gevestigd.

De voeten worden gekruist voorgesteld sedert het begin der XIIIe eeuw. Van af de XIVe eeuw wordt de koningskroon vervangen door doornen; het goddelijk hoofd valt meer ter zijde en het geheele lichaam, wordt pathetisch voorgesteld, zwaar tusschen de armen neerzakkend. In de XVe eeuw herleidt zich de stoffen gordel rond de lenden tot een smalle band, na traspgewijs afgeweken te zijn van het Romaansche « perizonium ». Het aantal kruisbeelden, die ons uit de XIe en XIIe eeuw zijn overgebleven, is vrij aanzienlijk. Zij zijn bijna alle uit rood koper samengesteld; de oogen van het Christusbeeld zijn in blauwe of zwarte glazen paartjes aangeduid.

De verzameling bevat eene reeks koperen VERLICHTINGSTOE-
STELLEN, waarvan de vormen, in strenge aanpassing met de heerschende bouwkunde van het tijdperk waarin zij ontstonden, er respektievelijk den geest van weergeven.

Een der oudste kandelaars in de verzameling dagteekent uit de XIIIe eeuw. Hij is 10 ½ centimeter hoog. Nog getrouw aan den klassieken Romaanschen vorm der kleine altaarkandelaren, is hij samengesteld uit eenen ronden voet, eene korte schacht in het midden door eenen bol verdeeld en eene vetkuip met pin. Verdere versieringen, zoowel als symbolisme, zijn echter afwezig.

De uitbundigheid waarmede men in de XIe en XIIe eeuw de Zonde en den Booze in den vorm van draken en andere wangedrochten op kruisbeelden, wierookvaten en remonstanties voorstelde, is in dit stuk reeds verdwenen. Stilaan nemen de voorwerpen tot den godsdienst bestemd de ranke strenge gotische vormen aan, waarin het spel der horizontale en vertikale profielen eene voorname harmonie zullen brengen.

Een merkwaardig *reiskandelaartje* in de verzameling is samengesteld uit eenen dunnen steel, in het midden versierd met eene kleine kogelvormige zwelling. Van boven gaat de steel in een soort vork, of in den vorm eener letter « U » uit. Beide tanden van deze vork vertoonen eene horizontale verlenging met pin, waaraan men kaarsjes kon vestigen. De voet is gevormd uit drie pootjes, die zich samen laten vouwen wanneer het voorwerp dient opgeborgen te worden. Het exemplaar waarvan hier sprake dagteekent uit de XIIIe eeuw, en herinnert voor wat de vorm van steel en voet aangaat, aan datgene Viollet-le-Duc in zijn tweede boekdeel (« Mobilier Français », Tome II) beschreven heeft. Het geheel, wanneer samengevouwen, is 16 centimeter hoog en 4 centimeter breed. Deze kleine afmetingen waren van belang daar de reizigers in die lang vervlogen dagen, verplicht waren een heel mobiel mede te nemen op hunne tochten, om in hunne levensbenodigdheden te voorzien. De inrichting van de meeste middeleeuwsche afspanningen langshenen de verkeerswegen, was uiterst gebrekkig en zoo moest men allerhande gerief, zooals keukengerief, plooibare stoelen, veldbedden, kandelaars, enz. bij zich hebben.

Zooals onze plaat aanduidt bevat de verzameling nog een ander exemplaar van zulke zeldzame reiskandelaars. De vorm echter is verschillend. De steel is effen. Van boven draagt hij eenen hollen kaarshouder met zijdelingsche driehoekige openingen, en twee vooruitspringende vorkjes, dienende om kleine kaarsen op te bevestigen. De voet is rond en is, in zijnen huidigen toestand, fragmentarisch.

Wij kunnen slechts eenige woorden reppen over de prachtige reeks van tweearmige gotische *huiskandelaars* uit de XVe eeuw. De typen dezer kandelaars zijn verschillend in de bijzonderheden. De hoofdvorm is echter dezelfde, als volgt: het voetstuk is holrond geprofileerd en van boven uitgediept om de vetpan te vormen; de stengel is van schijfvormige ringen voorzien en gaat in punt uit; op dezen laatsten past zich eenen dubbelen arm aan met kaarsenhouders. Een bijzonder zeldzame huiskandelaar is samengesteld uit eenen veelhoekigen steel met twee armen met gotische traceeringen; de ronde voet is plat en rust op drie pootjes met hondenhoofden versierd. Dit merkwaardig voorwerp is in prachtige toestand en dagteekent uit het begin der XVe eeuw. Karaktervolle voorwerpen zooals deze zijn in hooge mate suggestief voor gotische interieurs met hunne innige bevalligheid.

Hoe keurig en homogeen zijn de binnenzichten, die de zoogezegde « Primitieven » voor de bekoring van onze oogen gemaald hebben. Alles is hier verscheidenheid in de eenheidsformule der compositie. Hoe stemmig strookt het meubilair met het architectonisch milieu in schilderstukken zooals « De Engelsche Groetenis » door den Meester van Flémalle, « De Maria-Boodschap » door Robrecht Campin, « Giovanni Arnolfini en zijne Vrouw » door Jan van Eyck, en in de houtsneden van Albrecht Dürer, Lucas van Leyden, en zoo meer. Ieder voorwerp, iedere lijn, verkrijgt bezieling door de fijn-doorvoelde modeleering waarvan de subtiele voornaamheid hare uiterste grens bereikt in het werk van een Hieronymus Bosch.

Om verder door te dringen tot den geest der voorwerpen waarvan sprake is in de volgende bladzijden, dient men het midden te begrijpen waaruit deze voorwerpen gesproten zijn; immers gaat het hier om meer, dan naar het nuchtere uiterlijke der zaken te kijken.

☞ Men veroorlove ons dus eene kleine afwijking aangaande de esthetische beginselen, die het middeleeuwsche kunsthandwerk kenschetsen. Het ligt voor de hand dat superieure kwaliteit daarvan in bijna alle zijne uitingen het gevolg van geen louter toeval kan zijn. De kennis der proporties speelt hier een hoofdrol.

Het vraagstuk der verhoudingen heeft te allen tijde de aandacht getrokken van hen die zich bezighielden met gelijk welke kunstuitdrukking. De Egyptenaren, de Grieken, de Romeinen hebben ons gewrochten nagelaten, waarin men die rhythmische evenredigheid toegepast ziet waarvan Plutarchus, Plato, Aristoteles, Vitruvius gewag maken, en die tot basis heeft gediend van het akademisch kunstonderwijs.

Nevens deze kunst der Oudheid, doch niet zonder verband met haar, rijst de kunst op, die haar hoogtepunt bereikte in de Middeleeuwen.

Met bewonderenswaardige levenskracht bezield, zoodanig samengesteld dat hij zich kon ontwikkelen onder alle klimaten, nauwkeurig vastgestelde beginselen bezittend en ze overal toepassend, tot in de minste bijzonderheden van het menschelijke leven toe, heeft de zoo rationeele en logische stijl der Middeleeuwen meer aan 't lijf dan den louteren goeden smaak of visueele schatting der kunstenaars van dien tijd. Wij beweren namelijk dat hun smaak gesteund was op regels die hunnen grondslag hadden in eene vaste wetenschap, en dat de verhoudingen, dit wil zeggen het harmonieuze afmetingsverband tusschen de onderlinge gedeelten van een werk, alsmede tusschen de gedeelten en het geheel, volgens een geometrisch ontwerp bepaald werden. Harmonische verhoudingsregels werden niet alleen gebruikt in de groote kunst, maar in wat men hedendaags nijverheidskunst zou noemen, vonden zij ook hunne toepassing. Welke waren deze regels?

De geschreven oorkonden hierover zijn uiterst schaarsch en duister. Wat

de meesters en gezellen desaangaande zelf hadden vernomen, werd meestal door mondelinge overleveringenn voortgeleerd. De bijzonderste principen waren waarschijnlijk ontleend aan het hoofdvak bij uitstek, namelijk de bouwkunde. Deze laatste diende inderdaad als maatstaf waar alle overige uitdrukkingen van kunst en ambachtswezen naar werkten. Wat er ook van weze, het onderwerp blijft geheimzinnig en hangt waarschijnlijk samen met de vrijmetselaarsverenigingen, die in de Middeleeuwen zulken hoogen bloei kenden.

Deze vrijmetselaarsverenigingen, of broederschappen van de ambachtslieden die met bouwkunde betrokken waren, ontstonden in de X^e eeuw in Lombardije, spreidden zich in de XIIIe eeuw over de geheele christenheid en deden hunnen invloed gedurende het verder verloop der Middeleeuwen gelden.

Iedere « loge » waarin de maçonnieke vereeniging zich verdeelde, vormde eene soort « school » van bouwkundigen waarin men slechts na langen leertijd en strenge inwijding werd toegelaten ; zij bezat eigen overleveringen en werkwijzen, die men « geheimen » noemde. Een der beroemdste « logen » der XIIIe eeuw was die van Straatsburg, die door Erwin van Steinbach, bouwkundige der Hoofdkerk van deze stad, bestuurd werd en haar invloed heeft doen gelden te Weenen, Zurich, Keulen en insgelijks in onze gewesten.

Wij denken op grond van talrijke ontleding, waaronder die door Viollet-le-Duc in Frankrijk, door Zeising (1854) en Förster in Duitschland gedaan, dat de kunstenaars der Middeleeuwen zich van een graphisch stelsel bediend hebben dat in oude teksten de « gulden snede » (« coupe d'or ») genoemd wordt.

Plaats ontbreekt hier om in de mathematische bijzonderheden te treden waarop de ontleding gestuud zijn. In 't kort zij echter gezegd dat de Middeleeuwsche ambachtslieden zich naar alle waarschijnlijkheid van triangulatie bediend hebben en dat zij in den driehoek, d.i. de volmaakste geometrische figuur, de oplossing van het vraagstuk der verhoudingen gezocht hebben.

In rekenkunde, hebben wij namelijk eene eenvoudige verhoudingsopvolging die luidt :

$$\begin{aligned} 1 : 2 &= 2 : 3 \\ 2 : 3 &= 3 : 5 \\ 3 : 5 &= 5 : 8 \\ 5 : 8 &= 8 : 13 \\ 8 : 13 &= 13 : 21, \text{ enz.} \end{aligned}$$

hetwelk kan herleid worden tot de volgende formule :

De minderterm 5 staat tegenover de hoofdstelling 8, zooals de hoofdstelling 8 tegenover het geheel 13 staat.

Dit principie vindt zijne toepassing in het opmeten en ontwerpen door middel van driehoeken. Inderdaad, indien men de voormelde verhoudingen

tot den driehoek toepast, bevindt men dat de verhouding 5 : 8 het best de gevergte vereischten vervult. Indien men bijvoorbeeld een driehoek neemt waarvan de basis acht deelen en de hoogte vijf deelen in beslag neemt, zoo zal men eenen gelijkbeenigen driehoek gevormd hebben, waarvan de verhoudingen volgens het stelsel der « *gulden snede* » bepaald zijn. Dit princip dient als uitgangspunt om het geometrisch complex uit op te bouwen waarvan de verhoudingen der deelen tot het geheel zullen voortvloeien, in aanpassing tot grondstof en bestemming. Aldus ontstaat de statieke kern, die levende eigenschappen tot de onderdeelen en tot het geheel van het kunstgewrocht zal verleenen. In het licht dezer verklaring is het emotieve vermogen van kunst niet eene zoo geheele subjectieve zaak als men wel mag denken, maar integendeel, een samenbrengen van krachten die door een werkelijk rhythmus bezielde zijn. Het compendium van Villard de Honnecourt is in dit opzicht overtuigend.

Gedurende het Romaansche tijdperk heeft men zich liefst bediend van verbindingen van hoeken van 45 en van 60 graden.

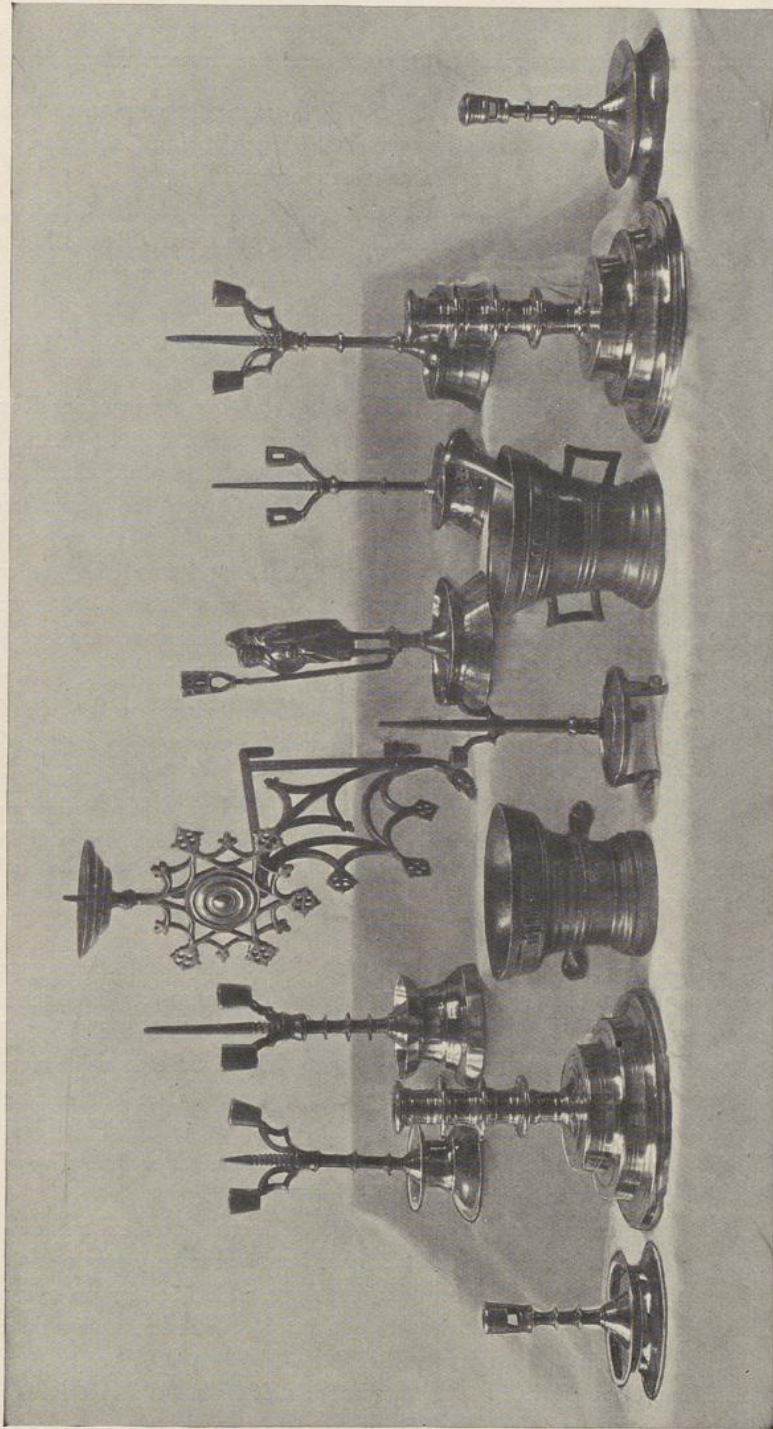
Sedert het einde der XIIIe eeuw kwam de gelijkbeenige driehoek, ook Egyptische driehoek genoemd, in voege. De meesters van het ogivale tijdperk schijnen zich gewoonlijk van een hoek van 60 graden bediend te hebben.

Als goede voorbeelden van harmonieuse technische behandeling volgens de vereischten van grondstof en gebruikdoeleinden wijzen wij op de fraaie *kerkkandelaren* der XVe eeuw op plaat 85. Zij vertoonen de kenmerkende zorgvuldige geprofileerde ringen op den stengel, eenen ronden voet met symmetrisch geplaatste doorboringen en gekanteelde vetpan. De voetstukken van het eene paar rusten op neerzittende leeuwenfiguren, vol karakter in hunnen heraldischen eenvoudigen vorm.

Men merke nog op eenen prachtigen en zeldzamen *huiskandelaar* met grof-levende St. Christoffelfiguur uit het einde der XVe eeuw.

Verder nog een paar massieve *huiskandelaars* uit het begin der XVIe eeuw. Zij behoorden weleer toe aan de St. Christoffelgilde van Wuestwezel. De korte schacht rust op eenen ronden voet, die zich trapsgewijze verbreedt. Zooals de meeste gotische kandelaren zijn de versierende mouluren geheel op de draaibank verkregen. Wij meenen nergens in België zulke belangrijke exemplaren ontmoet te hebben en dit paar vormt wellicht een unicum waarop de verzameling terecht trotsch mag wezen.

De prachtige gotische *wandarm*, waarvan wij ook eene afbeelding geven, verdient bijzondere aandacht. Hij bevat de geheele synthesis der bouwkundige principen op het einde der XVe eeuw. Zulke wandarmen werden veel binnen aan de kerkmuren gehangen ; nu zijn zij zeer zeldzaam geworden. Deze die in de verzameling aanwezig is, zou wel Mechelsch werk kunnen zijn. Dergelijke lichtarmen zijn inderdaad gegoten geworden door Jan Fierens ; ondermeer, leverde hij er twaalf in 1516 voor de Kerk van St Baafs te Haarlem, die

85. KANDELAARS EN MORTIEREN. XVe EEUW

Cité de Deville

bestemd waren om onder de beelden der twaalf Apostelen bevestigd te worden. Andere Mechelsche gieters, zooals Leo van den Broeck en Jan Cauthals I en II, hebben er tal voor kerken in de Nederlanden gegoten.

Als goede voorbeelden der plaatselijke kopernijverheid uit het Renaissance tijdperk, wijzen wij op een paar groote *altaarkandelaren* met ronde geribte gele- dingen te Mechelen vervaardigd. Ook nog op een paar altaarkandelaren uit den Vlaamschen Baroktijd: de voetstukken zijn driehoekig en opgeluisterd met engelenhoofden; De slanke stengel is balustervormig van boven met vaasvormige geleiding van onder.

Verder verdient een fraaie *huiskandelaar* uit het beste tijdperk der Renaissance opgemerkt te worden; het strenge gotische profiel dat het voetstuk van den XVe eeuwischen kandelaar kenmerkte, is hier vervangen door eenen bollen vorm; de steel is balustervormig, met sierlijke zwellingen en geprofileerde schijfvormige ringen.

De verzameling bevat ook verscheidene XVIIe-eeuwsche *kaarsenkronen* van verschillende afmetingen, waaronder eene 18-armige kroon, gerangschikt in twee verdiepingen. Zulke hangluchters kenschetsen zich door een zeer spre- kend onderdeel, namelijk door eenen grooten glinsterenden bol, welke dient om het geheel in loodrechte richting te houden en om tevens de verschillende lichten menigvuldig te weerspiegelen. De met veel gratie in S-lijn neergebogen armen, zijn ook kenmerkend. Om de lichtwerking te vergrooten, werd de kogelvormige beëindiging gepoetst, wat wel in den smaak viel der Nederlandsche huismoeders met hun spreekwoordelijke zindelijkheid. Zulke kaarsenkronen werden ook in kerken geplaatst, zooals menig schilderstuk der XVII^{de} en XVIII^{de} eeuw ons toont.

∞ VIJZELS. — Hedendaagsch worden specerijen industrieel gemalen in den handel gebracht, en vijzels zijn dus in onbruik geraakt. Vroeger jaren kon geen huisgezin een vijzel missen; hij werd dikwijls als huwelijksgeschenk aangeboden. In oude inventarissen vindt men hem vermeld als « metalene cruymorsere », tusschen den inboedel der « eetcamere ». Een der oudste be- kend draagt het jaartal 1486 en is Italiaansch; hij berust in het « Victoria and Albert Museum » te Londen. De oudste bekende Mechelsche vijzel draagt den naam van Petrus van den Ghein met het jaartal 1532.

Vermelde jaartallen moeten in overweging genomen worden om de twee volgende vijzels in de verzameling Claes naar verdienste te waardeeren. Bei- den zijn hoogst waarschijnlijk prijzen geweest door gildebroeders op schutters- prijskampen gewonnen. Beide verdienen geplaatst te worden naast de beste voortbrengselen van de Dinantsche school der XIV^{de} en XV^{de} eeuw.

De eene is ongeveer 14 1/2 centimeter hoog. Het lichaam is met streng go- tisch lijstwerk omtrokken. De handvatsels zijn zeer zeldzaam van vorm, elk

bestaande uit eene bronzen vuist. Het opschrift in gotische letters luidt :

«SANCTA KATHERINA ORA PRO NOBIS MCCCCXCVIII» (1498)

Naast het opschrift ontwaart men eenen kruisboog. Volgens de tekening van het monogram onder den kruisboog aangebracht, hebben wij een sterk vermoeden dat dit stuk van Antwerpschen oorsprong is.

De andere vijzel is ongeveer 15 centimeter hoog en in strengen, doch buitengewoon zwierigen vorm, getrouw aan de principen der beste bronstech- niek opgevat. De versiering bestaat in hoofdzaak uit een nerveus profiel, dat zijne volle uitdrukking verkrijgt door zorgvuldig berekende gotische banden. De handvatsels zijn in grondvorm rechthoekig ; hunne horizontale en vertikale lijnen zijn echter bolvormig uitgediept en verleen een karaktervolle afwerking aan dit keurig geheel. De randversiering draagt wapenschilden en het opschrift :

«IHECUS MARIA IOHANNIS MCCCCII» (1502).

Een derde vijzel uit het einde der XVI^{de} eeuw, alhoewel van eenvoudiger vorm, vestigt niettemin de aandacht door zijn archaïek voorkomen. Hij is ongeveer 16 centimeter hoog. Hij draagt geen opschrift. Het lichaam wordt in het midden door twee takken omvat ; deze takken zijn schroefvormig naar el- kander toegedraaid en de torseeringen aan elk uiteinde vormen de handvatsels.

Van de weinig gekende Antwerpsche kopergieters bezit de verzameling Claes eenen gejaarmerkten vijzel (hoogte : 10 centimeter). Hij is eenvoudig met bolle banden versierd («cordons») en draagt het opschrift :

«PASCHIER MELLIAERT ANTVERPIAE ME FUDIT 1691»

Deze gieter, geboortig van Houthem, werd in 1677 als poorter der stad Antwerpen opgeschreven, volgens de officieele stukken die hem aantoonen als voor notaris den eed aflegend van aan de fiscale verordeningen der stad te zullen voldoen. (Scabinale protocollen, 1696, I, sub Van der Meeren. Pas- schier Melliard clockgieter in St.-Jansstraet juravit in forma van thol.).

Als technische bijzonderheid merke men op dat de gieter, voor het vervaar- digen van goede stukken, telkens eenen specialen vorm moest maken, die na de geut vernietigd werd. Vijzels van zulken aard waren kostbare geschenken, zoowel uit hoofde der grondstof als door hun kunstgehalte. De prijs ervan moet steeds vrij aanzienlijk geweest zijn, zoodat zij alleen binnen het bereik der gegoede klassen waren.

Verder dienen wij de drie volgende eigenaardige vijzels te vermelden, die, als hunnen vervaardiger, den naam vertoonen van hem, die de verzameling van het Museum « De Gulden Spoor » aanlegde :

De eene vijzel is 13 centimeter hoog ; hij is versierd met een fries van loofwerk in Renaissance stijl, met opschrift :

« FRANS CLAES GHOOT MY VOOR MATYS EN YKEN SYN HVYS-VROU 1610. »

Dit stuk draagt dus den naam van den gieter, alsmede de namen van het echtpaar dat het als huwelijgsgevenk ontving.

86. KOPERWERK. XVe EEUW

Cliché Delville

Niettegenstaande alle inspanning om archeologisch nuchter te blijven, kan men niet nalaten even te mijmeren over de wisselvalligheden die dit voorwerp te beurt vielen sinds het den huiskring van het echtpaar Bockel binnenkwam.

De twee overige vijzels (elk ongeveer 10 centimeter hoog zijn versierd met friezen in Renaissance stijl.

De eene heeft als opschrift :

« FRANCHOYS CLAES GHOOT MY ANNO MDCV »

de andere :

« FRANS CLAES ME FECIT ANNO 1587. »

Was Frans Claes een Antwerpsche kopergieter ? Wie gelast zich hier licht in te brengen ?

☞ Wat de verdere gegoten bronzen stukken der verzameling aangaat, spijt het ons zeer bij plaatsgebrek niet verder te kunnen uitbreiden over de fraaie typen van *ketels* en tweetuitige *sacristybekkens* (aquamanilles, « verseer-

beckens »), die de verzameling bevat. Deze voorwerpen hebben niet meer dan een omtrek en aardige vormen, maar hoe onberispelijk is er de teekening van !

Tal van soortelijke voorwerpen zijn te Mechelen vervaardigd geworden en in massa uitgevoerd. De vorm der ketels is bijna onveranderd gebleven sinds hij in het Romeinsch tijdperk aangenomen werd. Hij is voortreffelijk voor het gebruik op groote haardsteden en zoo wordt hij in ijzer nog steeds gegoten in de ijzerfabrieken hier te lande, voor uitvoer naar koloniën en streken waar open vuren gebruikt worden.

Men merke ook het kunstig uitzicht op der groote bronzen *gewichtendoos* met eigenaardig handvat. De doos is met graveerwerk bedekt en bevat een stel gewichten, die alle in elkander passen. Dergelijke voorwerpen werden in Duitschland en namelijk te Nurenberg vervaardigd. Een groot aantal echter draagt het Mechelsch wapenschild met drie palen, of de Antwerpsche hand.

Een der fijnste produkten onzer Vlaamsche kopergieters zijn echter de sierlijke TAFELBELLEN geweest die, in de XVIe en XVIIe eeuw bijna uitsluitend te Mechelen en te Antwerpen vervaardigd zijn geworden. De verzameling Claes bevat verscheidene zeer goede exemplaren dezer bijzondere kunstnijverheid. De fijnste bellen zijn natuurlijk op bestelling gemaakt geweest voor particulieren, gilden en wereldlijke of godsdienstige genootschappen. Zij vormen alsdan « unicums » waarvan de geutmantel moest vernietigd worden om er het gegoten stuk uit te voorschijn te halen. De prijs van zulke voorwerpen moet aanzienlijk geweest zijn en in den inboedel der XVIe-eeuwsche woonkamer, werden zij voorwaar aanschouwd als pronkstukken. Rond 1895 begon men ze in Frankrijk ijverig te verzamelen ; lijsten werden opgemaakt van de gekende exemplaren. F. Donnet in zijn werk « Les cloches d'Anvers » geeft eene lijst van 21 gekende tafelbellen, gegoten door Johannes a Fine (Jan van den Eynde), die deels te Mechelen en deels te Antwerpen werkzaam was als uitmuntend koperen bronsgieter. Zij zijn gedateerd van 1544 tot 1555. Dr. G. Van Doorslaer (« L'Ancienne Industrie du Cuivre à Malines ») vermeldt eene bel van Johannes à Fine van 1533 en eene van 1556.

Een der fraaiste en oudste gekende bellen is die welke aan Willem van Liere, Burgemeester van Antwerpen toebehoorde, en nu in het Museum Vleeschhuis berust. Zij draagt het jaartal 1531 en werd gegoten door den Mechelaar Cornelius Waghevens, die zich in voornoemd jaar te Antwerpen kwam vestigen.

Op de tentoonstelling te Mechelen van Oude Kunst in 1911 waren er 87 bellen vereenigd, waarvan er 46 waren die eenen naam vermelden ; van de gelijkvormigheid van letters en gebruikte voorstellingen konden zij allen, met uitzondering van vier, tot Mechelsche gieterijen toegeschreven worden.

Vele kerken zijn nu nog in het bezit van dergelijke kleine bellen ; zij waren dus bestemd voor godsdienstige plechtigheden, als om dienst te doen in woonhuizen en op vereenigingen van genootschappen.

In de verzameling Claes vinden wij de volgende exemplaren :

Bronzen tafelbel, « De Blijde Boodschap » figureerend.

Het handvatsel is gevormd door drie, rug aan rug opgestelde Cupido's. De opschriften vermelden : 1° rond het bovenste gedeelte : « LOF GOD VAN AL » 2° rond den voet : « PETRUS GHEINUS ME FECIT 1588 » en het wapenschild van Mechelen.

Bronzen tafelbel, versierd met de volgende voorstellingen : Adam en Eva, Knielende Engel, St. Sebastiaan met pijlen doorschoten, St. Joris, Ooievaar, St. Michiel, Dansende Beer. De opschriften luiden :

« LOF GOD VAN AL » en « GHEGooten int iaer MDLXIV »

Het handvat bestaat uit twee rechtstaande, rug tegen rug geplaatste Cupido's. Men bemerkte de eigenaardige nevenstelling van godsdienstige, steeds nog in gotischen trant opgevatte voorstellingen, en onderwerpen aan de klassieke cultuur ontleend, onder den invloed van het steeds groeiend humanisme.

De volgende tafelbellen vormen eene eigenaardigheid, door dat zij den naam vermelden van hun huidige bezitter :

Prachtige *bronzen tafelbel*, met langwerpige ronde handvat, versierd met vier medaillons en boord waarop : Krijgers te paard, Dansende Beer, en andere mythologische voorstellingen. Kleine fries met gotisch loofwerk. Opschrift « FRANCHOIS CLAES HEEFT MY GEGOTEN 1608 ».

Bronzen tafelbel, versierd met medaillons en fries met ruiters en mythologische voorstellingen. Opschrift : « FRANS CLAES ME FECIT 1601 » en « LOF GOT VAN AL ».

Bronzen tafelbel, versierd met fries voorstellende een Beer, een Paard, een Krijger, een Hert, een Leeuw. Opschrift : « FRANS CLAES GOOET MY 1591 ».

De dieren waarvan hierboven sprake is, zijn waarschijnlijk ontleend aan de gekende voorstelling van Orpheus, de dieren onder de begoocheling zijner muziek brengend. Dit tooneel komt dikwijls op bellen voor. Soms wordt een kleine aap toegevoegd, die op twee stokken krabt in nabootsing van den altviool spelenden Orpheus. Hoe leuk komt de satierische geest onzer voorouders bij het vervallend gotisch tijdperk hier nog eens opduiken ! Mgr. Barbier de Montault dacht in de Orpheusfiguur eene zinnebeeldige vertolking te vinden van den lofzang « Benedicite omnia opera Domini Domino » (Cte de Marsy. « Les sonnettes des fondeurs malinois »).

Stippen wij hier ook aan dat bij de eerste Christenen, Orpheus de dieren bekorend met het bespelen van luit of lier, een symbool was van den Heiland, de driften der menschen temmend en de menschen tot zich trekkend door de zoetheid van zijn leer.

☞ Onder eene menigte andere koperen voorwerpen, waaronder een zeldzame Lod. XIVe *keerssnuitstaander* op hoogen voet zooals men ze meer in zilver tegenkomt, vermelden wij nog een prachtigen geelkoperen *zonnewijzer* met wijzerstang uit de XVIIIe eeuw. Hij is versierd met uitgesneden en gegraveerde ornamenten draagt het opschrift: « MYN H. DE WITTE VAN OORDEGHEM MECHELINÆ ».

87. KOPEREN SCHOTELS EN KANDELAARS. XVe EN XVIe EEUW Cliché Delville

Een fraai, massief geel-koperen *paard* verdient ook de aandacht door zijn onverwachte naieve en toch zwierige houding. Ons dunkens dagteekent het stuk uit de XVIIe eeuw. Het werd uit de Schelde gehaald gedurende de kaaiwerken van 1884. (Hoogte: 17,50 centimeter).

☞ Thans komen wij tot de GEDREVEN koperen stukken.

Vooreerst eenige woorden over de verzameling gotische OFFERSCHOTELS. Meestal wordt aangenomen dat deze voorwerpen uit Duitschland ingevoerd zijn geweest. Als bijzonderste centrum van herkomst vermeldt men Augsburg, Brünswijck en voornamelijk Nürenberg, wier « Beckenschlägern » een zeer groot aantal van deze schalen hebben voortgebracht. In tegenstelling met de uit edele metalen vervaardigde schalen, zijn zij niet met de vrije hand gedreven, maar in metalen matrijzen geslagen; de boorden werden door middel van stalen stempels met monogrammen van Christus, traceeringen, of kruisbloemen versierd. Alvorens het matrijswerk te beginnen werd den hoofdvorm, bol van buiten, hol van binnen, op de draaibank door uitdrijven (« emboutissage ») met klauwen (« mandrins ») verkregen. Dit geldt natuurlijk voor de gewone stukken met voorstellingen, die men telkens met zeer weinig verschil in de uitvoering tegenkomt. Echter zijn er steeds prachtexemplaren,

geheel of gedeeltelijk met de vrije hand, gedreven geweest. Of men offerschotels, geheel op de Duitsche gelijkend, in onze gewesten vervaardigd heeft, is een vraagstuk dat nog geen duidelijke oplossing gekregen heeft. Ons dunkens zijn de schotels uit het einde der XVe eeuw en uit de XVIe eeuw meest alle uit Duitschland afkomstig. De randschriften en de stijl der versiering wijzen hier duidelijk op. De oudste exemplaren vertoonen bloemen en symmetrische ornamenten, gerangschikt volgens een kringvormige compositie. Door kunstig aangebrachte knorren op navel en randen, krijgt het geheel een centrifugaal-ronddraaienden bewegingsvorm, die deze voortbrengselen eene buitengewone decoratieve waarde verleent. Op het einde van het gotisch tijdperk gebruikte men figuren, b.v. een zittend vrouwenbeeldje met een bloempje in de hand. Onderwerpen uit het Oude en Nieuwe Testament werden ook veel gebruikt. Later, onder den invloed der klassieke kunst komen grotesken, medaillons, wapens enz., tot stand.

Het staat vast dat men offerschotels in het Vlaamsch gedeelte van het land vervaardigd heeft. Was er op de veiling Lambert in 1927 geen schotel voorhanden met het merk der stad Yperen? Vlaamsche schotels schijnen echter meerendeels in het tijdperk der Renaissance en later vervaardigd te zijn geweest, zooals trouwens de beste Dinantsche exemplaren ook. In onze gewesten (Dinant inbegrepen), werd de mekanieke behandeling zooveel mogelijk uitgeschakeld. Onze vakmannen drijven, ciseleeren, graveeren evenals de goudsmid; zij hanteeren den klinkhamer en de graveerstift, terwijl de matrijzen slechts nu en dan gebruikt worden. De dubbele arend die men soms op schotels ziet, maakt het stuk niet noodwendiglijk Duitsch. De Dinanteezen hebben dit motief ook veel gebruikt; het is trouwens aan hunnen eigen stadszegel ontleend.

Gotische schotels zijn dikwijls in zones met fraaie letters rondom versierd, waarvan de beteekenis ons ontsnapt. Sommige oudheidkundigen verklaren dat die letters alleen tot doel hadden het oog te behagen. Zijn zij daar zoo zeker van? Wij willen enkel terloops de aandacht vestigen op het feit dat soortgelijke opschriften, enkel uit letters van het alphabet samengesteld, ook op oude klokken voorkomen. Het schijnt ons toe dat zij ongetwijfeld eene symbolische beteekenis hebben. Reeds in de IXe eeuw besprak Remy d'Auxerre het alphabet als symbool gebruikt en hij vindt er de bevestiging in der bestanddeelen van het geloof dat men aan de neophieten onderwees: « *Quid autem per alphabetum nisi initia et rudimenta doctrinæ sacræ intelligi convenit?* » (Jos. Berthelè. *Essai sur l'Art Campanaire en Poitou du XIIIe au XIXe siècles*).

De symbolische beteekenis die gehecht wordt aan het alphabet door den Bisschop in de assche afgeteekend bij de inzegening der kerken, valt ons ook te binnen. Hiermede is echter het vraagstuk aangaande de letters voorkomende

op gotische schalen, niet opgelost. Daarenboven staan de letters op deze laatste niet in alphabetische volgorde. Was deze manier van versiering eenvoudig eene nabootsing der Arabische letterteekens voorkomende op koperwerk uit Mesopotamië en Egypte? Desaangaande neme men in overweging dat de Oudheid eenerzijds en het Oosten anderzijds, de twee polen zijn geweest, die de Middeleeuwsche cultuur bestendig hebben aangetrokken.

De exemplaren in het Museum Claes, ter toelichting van het voorgaande, zijn de volgende:

Een zeldzaam klein geelkoperen gotisch offerschaaltje. In het veld op den bodem, het Jesuskind.

Een prachtige geelkoperen gotische offerschotel. In het veld, de « Druiventrosdragers », omringd door de spreuk: « IC WART DER IN FRIEDE », viermaal herhaald.

Eene geel-koperen gotische offerschotel, met St. Joris in het midden. Breede omlijsting van distels en boord van kruisbloemen.

Een geel-koperen gotische offerschotel, met in het midden St. Christoffel omringd met eenen dubbelen kring van gotische letters en boord van traceeringen.

Eene eigenaardige geel-koperen gotische offerschotel met « Adam en Eva » langs den buitenkant, op den bodem gedreven.

Eene gotische offerschotel in roodachtig koper met afbeelding van St. Joris in het midden.

Twee merkwaardige diepe geel-koperen schalen (« *cúvelles* »), de eene met een St. Joris versierd, de andere met een St. Sebastiaan. St. Joris is een geliefkoosd onderwerp voor schalen en schotels. Het zou niet van belang ontbloot zijn de evolutie na te gaan van deze heiligen-figuur sedert haar prototype in de Koptische Kunst (395-640 A. D.) ontstond met Horus, den Zonnegod, als Romeinsch ruiter voorgesteld eenen krokodil met de speer doorstekend.

✂ Uit het overgangstijdperk van Gotiek tot Renaissance, bezit de verzameling Claes verscheidene gedreven *acolietskandelaars*, waaronder twee paar. Het voetstuk en de vetpan, alsmede het bolvormig versiersel in het midden van den steel, zijn met knorren versierd. Op den steel zelve zijn ruiten aangebracht. Soortelijke kandelaars vindt men in de St. Anna Kerk te Brugge.

✂ Wij zullen hier niet bij de *beddewarmers* stilstaan, die een beetje overal in de zalen van het Museum Claes te zien zijn. Die glimmerende voorwerpen, die steeds hunne plaats nabij den haard in vroegere tijden hadden en die menig rhumatiekljder nu nog wel nuttig zou vinden, waren dikwijls zeer kunstig versierd. Ziehier eene korte beschrijving van eenige:

Geel-koperen deksel van bedverwarmpan met druiventrosdragers (Josuë en Caleb), en omlijsting van ranken, Opschrift:

« WYLT GHY LANGE LEVEN
« SO ERT GODT VOORWAR » (Aanvang XVIIe eeuw)

Geel-koperen deksel van bedverwarmpan. De versiering bestaat uit een gedreven rozet in het midden, met rondom eenen boord van kleinere rozetten door middel van doorboringen aangebracht. Het stuk draagt het jaartal 1599. *Geel-koperen bedverwarmpan*. In het midden een hart met kroon daarboven; twee boogschutters aan beide kanten. Breede omlijsting van harten en bloemenranken (XVII^{de} eeuw).

Cliché Delville

88. GEDREVEN EN GEGOTEN KOPERWERK DER XVIe EEUW EN XVIIe EEUW

Wij zouden nog vele stukken kunnen vermelden, maar willen ons tot de volgende belangrijke exemplaren bepalen, die alle prachtige voorbeelden zijn van « repoussé » koperwerk.

Uit de kapel, een gedreven geel-koperen *plaatje*, de Heilige Drievuldigheid voorstellend. Het plaatje is achthoekig en omzoomd met eene fraaie omlijsting van palmsieraden. Zeer goed Vlaamsche werk uit de XVIIe eeuw voorwaar! De uitvoering is net zoo keurig als voor zilver het geval mocht wezen.

Uit de kapel, een prachtige *kerklantaarn* in gedreven geel koper. Zij is rond van vorm. De versiering van het kapsel bestaat uit drijfwerk en doorboringen in de gedaante van leeuwen, rozetten en ruiten. De onderplaat vertoont een wapenschildje tusschen twee griffoenen, alsook het merk met de Antwerpsche hand. Het geheel is omsloten met hoornen plaatjes in vierkante lijstjes

gevat. Het stuk dagteekent uit de XVIIe eeuw. In de groote St Christoffelzaal vindt men een Vlaamsch *marktemmertje*, met datum 1642.

Twee kleine koperen voorwerpen zijn zeker niet onverdienstelijk. Het eene is een geel-koperen *eetbakje* van een XVIIe-eeuwsche vogelkooi, met prachtig gedreven versiersels; het bovenste conische gedeelte vertoont een wildemanshoofd tusschen loofwerk; op het eigenlijke bakje is rondom doorvlochten lijst-

89. VUURSCHERM. XVIIe EEUW

Cliché Delville

werk aangebracht. Het andere voorwerp is eene kleine *brillendoos*, ovaal van vorm en met gegraveerde arabesken versierd; op de zijde ziet men het volgende opschrift:

« A^o 1578 SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM N. V. D. A. »

Bijzondere aandacht verdient een prachtige *gensterscherm* der XVIIe eeuw. (Hoogte: 42 centimeter. Breedte: 65 centimeter). Een uitzonderlijk stuk (Pl. 89). De versiering bestaat uit loofwerk, afwisselend met drie medaillons, elk een mannenhoofd vertoonend in den Italiaanschen klassieken trant. Men vergelijkte dit merkwaardig stuk met de allerbeste Dinantsche voortbrengselen der XVIIe eeuw in het Jubelpark-Museum te Brussel of in het Curtiusmu-

seum te Luik berustend. Een ander belangrijk stuk is een groote rood-koperen *voorraadbak*, 66 centimeter hoog, uit de XVII^{de} eeuw, waarvan het deksel met fraaie bolle plooiën versierd is.

Verder nog een geel-koperen *handfonteintje* met tinnen versiering en schelpvormige schaal, uit het Lodewijk XIV^{de} tijdvak; eene fraaie vogelkooi met gedreven bloemsieraden; een paar groote gedreven geel-koperen *lichtarmen* uit het overgangstijdperk, tusschen Lodewijk XIV en Lodewijk XV, en om te eindigen een allerprachtigste groote *verkoelbak* in bolle plooiën, gedreven

90. KOELBAK. XVIIe EEUW

Cliché Delville.

met leeuwenkoppen en op klauwen rustend, een der beste soortgelijke voorwerpen uit de XVIIe eeuw. Dit stuk doet onwillekeurig denken aan Jordaens' meesterwerk «De Koning drinkt!» (Museum van Schoone Kunsten te Brussel). Op het eerste plan, voor de rijkvoorzien tafel, staat een monumentale verkoelbak met statige kruiken, waarvan de inhoud reeds duidelijk het vroolijke gemoed der dischgenooten beïnvloed heeft.

II. VOORWERPEN IN IJZER

Om Middeleeuwsch ijzerwerk naar verdienste te schatten, moet men een algemeen denkbeeld hebben van de manier waarop het verkregen werd.

Men gebruikte kleine Catalaansche smeltovens om de ertsen tot den metaaltoestand te herleiden. Deze eerste bewerking leverde de metaalslakken, die echter opnieuw gesmolten moesten worden om de vreemde bestanddeelen

af te drijven (affineering, d. w. z. verwijdering van koolstof en zuurstof).

De stukken metaal die aldus gevormd werden, waren ternauwernood smeltpaar, zelfs bij de hoogste temperatuur die men toen verkrijgen kon; zij waren echter goed kneedbaar en werden door middel van groote stamphamers (« martinets »), die men sedert de XIII^{de} eeuw door waterkracht in beweging bracht, gesmeed. Zodoende werd het ijzerschuim verwijderd en het ijzer zacht, pletbaar en veerkrachtig. Het verkregen produkt vormde kleine brokken ijzer, die de smid eigenhandig door krachtig hanteeren van den smidshamer, moest verwerken tot staven of platen. Dit herhaaldelijk smeden en wellen maakte het ijzer bijzonder buigbaar en vast; dit verklaart de bijzondere eigenschappen die Middeleeuwsch ijzer kenschetsen en die het den tand des tijds en de inwerking van water en lucht hebben doen trotseeren. IJzer van zulke uitmuntende hoedanigheid kan gesneden, gebeeldhouwd, gegraveerd, gevijld en gepolijst worden. Om staal te maken, plaatste men een kleine hoeveelheid gesmeed ijzer in gesloten smeltkroezen met eene juist-genoegzame hoeveelheid koolstof, stukken hout, of groene bladeren; tusschen haakjes gezegd, dat men deze methode nu nog gebruikt om staal van bijzondere hoedanigheid te maken! Het temperen, zoowel als de kunst om twee stukken gefatsoeneerd ijzer in den smidsoven aaneen te hechten, kenden voor den Middeleeuwschen kunstsmid en slotenmaker geen geheimen. De kunst om gegoten ijzer zacht te zetten en het met scherpe werktuigen te fatsoeneeren, kwam slechts in de XVIII^{de} eeuw tot stand, dank zij de opzoekingen van Réaumur (1722).

Bespreken wij eerst een *tabernakeldeurken* der XV^{de} eeuw in gesmeed ijzer, met zeer kunstig afwisselend in elkaar gebrachte staven (Pl. 91). Dit voorwerp (hoogte: 56 centimeter: breedte: 37 centimeter) maakte eertijds deel uit van een « tabernaculum », of kast met sterke sloten, waarin het Corpus Domini bewaard werd. Tot in het begin der XVI^{de} eeuw stond het tabernakel niet in het midden der « predella » op het altaar; het was ingemetseld in den Kerkmuur achter of nevens het altaar, meestal langs de zijde van het Evangelieboek. Dit is namelijk het geval in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw te Hal en in de kapel van de Heilige Verona te Berthem, nabij Leuven. In de XIV^{de}, XV^{de} en XVI^{de} eeuw werd het Heilig Sacrament des Altaars ook dikwijls bewaard in een geheel afgezonderd steenen gebouwtje in den vorm van een toren, dat opgericht was in de nabijheid van het altaar. In de kerk van Onze-Lieve-Vrouw te Kortrijk vindt men een zeer fraai gotisch tabernakel van deze soort. Een dergelijk tabernakel uit het Renaissance tijdperk bevindt zich in de St.-Leonardus Kerk te Zoutleeuw: de tien verdiepingen, waaruit het is opgetrokken reiken tot aan het gewelf der kerk. Men verontschuldige ons eenigzins over dit onderwerp te hebben uitgeweid, aangezien wij door het geven der voorgaande bijzonderheden, het groot belang wenschen te doen uitschijnen van dit traliewerk. De tabernakels waarvan soortelijk traliewerk eens

deel uitmaakte, werden steeds met de grootste zorg vervaardigd en het is dus ook niet te verwonderen dat het stuk ijzerwerk waarvan hier sprake een der puikste exemplaren vormt van Middeleeuwsche ijzersmeekunst. De staven loopen overhoeks en zijn vierkantig in doorsnede. Zij zijn met hunnen scherpen kant naar den toeschouwer gericht om het lichteffekt te vermeerderen. Het raam waarin de staven gevat zijn is versierd met dubbele rozetten. Het

91. GESMEEDE TABERNAKELDEUR
XVe EEUW

GESMEEDE VALK
XVIIe EEUW

Cliché Delville

geheel draagt sporen van verguldsel. Het is een uiterst zeldzaam voorbeeld van eene soort ingewikkeld traliewerk uit dooreen strengelende staven gevormd (« grilles entrelacées »), dat slechts bij uitzondering werd toegepast, gezien de moeilijkheden die aan de uitvoering ervan verbonden waren. De staven zijn niet achter elkander gevlochten: doch de stijlen dringen beurtelings in de dwarsijzers, en de dwarsijzers in de stijlen, waardoor het geheel op buitengewone wijze versterkt wordt.

Dergelijk traliewerk was nooit van groote afmetingen. Uit den aard der samenstelling kan men het overgroot aantal malen afleiden dat het stuk terug den smidsoven in moest om de openingen in de staven aan te brengen, andere staven te buigen, te plaatsen en iedere verbinding deugdelijk te smeden, dit

alles zonder het metaal door het herhaaldelijk verwarmen te verbranden. De weloverwogen samenstelling en de zuiverheid van uitvoering maken dit traliewerk tot een der belangwekkendste voorwerpen van de verzameling ijzerwerk.

De vermaarde Fransche slotenmaker Mathurin Jousse (XVIIe eeuw) aanschouwde het vervaardigen van dit soort traliewerk als het moeilijkste dat zijne kunst aanbood en wijdde er een uitvoerige beschrijving aan toe in zijn standaardwerk « La fidèle ouverture de l'Art du serrurier ». (A^o 1627)

Om zich te vergewissen van de ongelooflijke vaardigheid der ijzersmeden in de Middeleeuwen en uit het tijdperk der Renaissance, biedt de verzameling Claes eene rijke keus sleutels en sloten waarvan wij ongelukkiglijk bij plaatsgebrek slechts enkele types kunnen afbeelden. In deze soort van voorwerpen schijnen de vroegere bewerkers van het ijzer hunne behendigheid, wetenschap geduld en verbeelding te hebben uitgeput. De sleutel wordt een kunststuk van zeer verheven aard, de fraaiste specimens der goudsmee kunst gelijk. Bij de beste voorbeelden zijn de stengel, de ring en de baard uit eene en dezelfde massa ijzer gesmeed. Na het algemeen profiel door de vijl verbeterd te hebben, en de ronde gedeelten op de draaibank zuiver gemaakt te hebben, heeft de ambachtsman er den ring van doorboord en volgens de verlangde teekening met drillboor en zaag opengewerkt, waarna hij er rond beeldwerk heeft op aangebracht door middel van beitel, guts, vijl (sedert het einde der XIV^{de} eeuw) en drijfijzer. De baard ontvangt de nauwkeurig berekende, zoo geheimzinnig uitziende insneden en doorboringen, waarvan elk aan een der beugels in het binnenste van het slot moet beantwoorden.

Gedurende de Middeleeuwen werden de sloten nimmer in het houtwerk der deuren of meubels geborgen. Men vestigde ze buiten op het hout en plaatste tusschen dit laatste en het ijzer een stuk rood laken of vilt. Zij waren steeds zichtbaar en het was niet mogelijk gebreken van materiaal of uitvoering weg te moffelen. De ambachtsman was dus verplicht het slot tot een architectonisch element te verheffen en behoorlijke versieringsschikkingen te vinden in overeenstemming met materiaal, voorwerp en plaats.

Het ijzer toont zich van natuur sterk. De Middeleeuwsche vakman verzwakte die sterkte niet door nutteloos krommen of buigen. Hij was ten volle bewust dat hoe eenvoudiger de versieringen, hoe bevalliger zij zijn. Daar de loodlijnen altijd meer in het oog springen dan waterpaslijnen vond hij het gebruik der eerste verkieslijk.

Het feit, dat ijzer sedert het begin der XIXe eeuw zoo geheel onder den invloed van het machinisme gekomen is, heeft er ons toegebracht voorwerpen uit ijzer vervaardigd, die niet tot de schoon-smederij behooren, te aanzien als hebbende weinig gemeen met kunst. In de Middeleeuwen echter ontvangt elk voorwerp in de handen van den ambachtsman, een eigen « cachet ». Steeds

steunend op de onwrikbare stelregels, die bestendig overgeleverd werden van af de VIIIe en IXe eeuw, toen alle technische kennissen van eene uiteengerukte wereldbeschaving eene schuilplaats in de kloosters hadden gevonden, bracht de slotenmaker vormen tot stand in verhouding met het doel dat een gegeven voorwerp moest vervullen en met den aard der gebruikte grondstoffen.

De versiering werd berekend om vorm en grondstof te vertolken, om functie te onderlijnen en te steunen. Gedurende de beste tijdperken, in 't bijzonder gedurende de XIIIe eeuw, wordt ijzerwerk gekenschetst door een onwrikbaar rationalisme: versiering gegrond op constructie.

Men diene daarbij in overweging te nemen dat het ijzer tot in de XVIe eeuw wegens de groote moeite die met zijne vervaardiging gepaard ging, een kostelijk metaal was. Het is dus niet te verwonderen dat men het met zulk een zorg bewerkte en er de fraaiste vormen aan gaf. Gedurende de Middeleeuwen kwam het slechts voor in de huizen der rijken; ijzeren traliewerk en sloten waren weeldeartikelen. Aldus heeft de hoogste kunstsmaak zich geuit in die tallooze slotplaten, sleutels, hekken of afsluitingen, deureklopers, enz., 't zij dat zij versierd zijn met heraldische monsters en heiligenbeeldjes, of later met zeenimfen, saters, putti, griffoenen en maskers, toen het Olympus in den geest der hoogere standen de godsdienstige voorstellingen verdrongen had.

Toen koper in de XVIIIe eeuw overvloediger werd, genoot het natuurlijk de voorkeur in het vervaardigen van talrijke huishoudelijke voorwerpen, in bouw- en timmerbenoedigheden. Het liet zich namelijk veel gemakkelijker bewerken dan ijzer zoodat het maakloon zeer verminderd werd. Onder den druk der concurrentie werd het edele vak van den ijzerbewerker trapsgewijs gedood en verviel ten slotte tot ijzerkramerij (« quincaille »).

Ruimte ontbreekt om in bijzonderheden te treden aangaande iedere soort van voorwerpen waarvan deze verzameling ijzerwerk zoo rijk voorzien is. Eene droge catalogusopsomming zou immers geen zin hebben. Men moet de charme van deze voorwerpen, de stille overpeinzing waartoe zij verlokken, gesmaakt hebben om de redenen te begrijpen die Ruskin en Morris ertoe geleid hebben in het verleden het heil tegen het verval van den publieken smaak te gaan zoeken.

Terloops vestigen wij de aandacht op twee hooge *huiskandelaars*; deze dunne spichtige dingen werden naast den haard of in de hoeken van het vertrek geplaatst. De eene dagteekent uit de XVIIIe eeuw; de andere is uit de XVIIe eeuw. Deze laatste steunt op een ijzeren driepikkel; de kaarshouder is verstelbaar. Een derde kleinere *kandelaar* met dubbele kaarsarm is een zeldzaam voorbeeld der XVI-eeuwsche verlichtingstoestellen zooals men ze op tafel of ander meubel plaatste. Nog een andere *kandelaar* met getorseerde schacht (XVIIe eeuw) is merkwaardig. De kaars wordt in de huls (« douille »)

gehouden bij middel eener vertikale veer. De schacht is vastgemaakt op eene breede vetpan in den vorm van een schild.

De bijhoorigheden van den haard die in de verzameling berusten zijn niet minder belangrijk; er zijn onder andere: *verscheidene paren vuurbokken* (of vuurijzers) om de brandstof op te doen rusten. Op een paar, is St. Christoffel afgebeeld. *Haardplaten*, om den achterwand van de schouw tegen gloed en roet te beschermen. De verzameling bevat achttien verschillende typen. De grootste verscheidenheid heerscht sedert de Middeleeuwen in de figurale voorstellingen die op zulke platen voorkomen. De vroegste exemplaren vertoonen thema's aan de bijbelsche geschiedenis ontleend. Dan weer komen allegorische figuren voor, portretten of wapens. De jaartallen die op deze haardplaten voorkomen zijn dikwijls misleidend, daar de stijl van de versiering met het bijbehorende jaarcijfer in het geheel niet overeenkomt. De verklaring hiervan ligt voor de hand. Van eenmaal bestaande modellen werd herhaaldelijk een nieuw afgietsel gemaakt en men bepaalde zich tot de cijfers te wijzigen in overeenstemming met het tijdstip van gieten. Ziehier eenige merkwaardige haardplaten die men in de verzameling Claes aantreft:

« DE STRIJD OM DE BROEK ». Vijf vrouwen vechten om eene broek. Een zesde vrouw speelt op eene fluit. Een man, op zijn knieën, smeekt om teruggave. XVIIIe eeuw. H. o. 87 × 0.65.

« CHRISTUS AAN DE BRON ». De versiering is in gotischen trant opgevat en bestaat uit verschillende figuren en landschap met torentjes. XVIe eeuw. H. 0.50 × 0.40.

« CHRISTUS AAN DE BRON ». Einde XVIIe eeuw. Versiering volgens Renaissance opvatting. H. 0.90 × 0.65.

« ST-MICHIEL DEN DRAAK DOORSTEKEND ». Het onderste gedeelte der plaat is versierd met een wapenschild tusschen loofwerk. H. 0.82 × 0.43.

« ST.-SEBASTIAAN ». Deze haardplaat, die uit de XVIe eeuw dagteekent, is in vorm van drieluik. De heilige is voorgesteld tusschen twee boogschutters. Boven de figuren is een wapenschild aangebracht waarvan het middenste dit der Gilde is. H. 0.75 × 0.75.

« WAPEN VAN SPANJE EN HALSSNOER VAN HET GULDEN VLIES ». Datum 1592. H. 0.75 × 0.60.

« GEKROONDE KLAUWENDE LEEUW ». H. 0.55 × 0.32.

« ST.-HUBERTUS ». De Heilige is van zijn paard gestegen en zit geknield voor den hert. Tusschen het gewei van den hert, is het kruisbeeld gefigureerd. Datum 1570.

« DE GENEZING VAN TOBIAS », met verschillende andere figuren. H. 0.80 × 0.50.

« HUISELIJK TOONEEL ». Man en vrouw, Kat en Hond zitten vóór den haard. Links, schapraai met gereedschap en schotels. Rechts, een ledekant. XVII^{de} eeuw.

Een zeer merkwaardig voorwerp is voorwaar het *verwarmingstoestel*, in het Walenland meer gekend onder den naam van « Stove à taques ». Het is een dubbel verwarmingstoestel waarmede men twee schouwen, die rug aan rug geplaatst waren, kon verwarmen. De « Stove » bestaat uit eene soort langwerpige doos waarvan drie verticale wanden elk gevormd zijn door eene haardplaat. De vierde wand blijft open langs de kant waar gestookt wordt. De drie platen steken uit door den muur in het vertrek dat men te gelijktijd wenscht te verwarmen. Dit eigenaardig toestel is herkomstig uit het huis « Torenhof » in de Markgravelei. De middenste plaat vertoont de « Verrijzenis »; op de zijplaten ziet men de « Verschijning van Christus als Hovenier ». Datum 1668. Hoogte 0.70. Breedte der voorplaat 0.35. Breedte der zijplaten 0.50.

Drie paar prachtige *schouwstanders met korven* zijn ook aanwezig. In deze korven kon men een klein comfoor plaatsen met brandende kolen om aldus zekere gerechten in kleine potten te bereiden. Deze exemplaren munten uit door de groote sierlijkheid van het uit staafijzer vervaardigd smeedwerk. De versiering van het eene stel bestaat uit talrijke spiraalvormen, die in warmen toestand aan de hoofdvormen vastgesmeed zijn.

Tot dezelfde klas van voorwerpen behoort een fraaie *staander* (of vuurstel), op driepikkel. Het bovenste gedeelte vormt een ring waarin men een comfoor kon plaatsen.

Verscheidene *halen* voor drie en voor vijf potten zijn insgelijks aanwezig. Zij dagteekenen meest alle uit de XVI^{de} en XVII^{de} eeuw. Een groote, zeer zware haal, in de St.-Christoffelzaal, draagt het jaartal 1621. Halen van een dergelijk model zijn waarschijnlijk niet voor de XIVe eeuw vervaardigd geweest. De groote halen in de verzameling Claes geven door hunne machtige uitgestrekte dwarsstukken een denkbeeld van de ruime schouwen der XVIe en XVIIe eeuw, toen tien en twaalf personen zich onder den schouwmantel konden scharen en verwarmen. Het is dan niet te verwonderen dat gezien de rol die de haard in het leven onzer voorouders speelde, de schouw als een der bijzonderste onderdeelen van het vertrek opgevat werd en architectonisch bijzonder goed verzorgd werd, naarmate rang en fortuin van den eigenaar des huizes.

Bijzondere aandacht verdienen drie kunstig gesmeedde *vlagijzers* in de Schelde gevonden. Een dezer vlagijzers is 43 centimeter hoog. Het is versierd met spiralen en leliebloemen en maakte eens deel uit van de uitrusting van een XVIIe-eeuwsch schip.

Als verder merkwaardig ijzerwerk stippen wij nog aan :

Sleuteldragers en *rekjes met haken* : twee ijzeren gepinde *hondenbanden* zeer kunstig gesmeed (XVIIe eeuw), alsmede de *ijzerbekleeding* eener huisduur : Slot, knop, judas, klopper. (afkomstig van een huis in de St.-Pieterstraat te Antwerpen). — XVIIe eeuw.

Wij vestigen terloops de aandacht op den « *judas* » der deur langs dewelke men het Museum binnentreedt langs de gaanderij in den hof. Deze judas is slechts ongeveer een vierkante decimeter groot. Op de kruispunten van het traliewerk zijn zeer kunstig gesmeedde kruisjes aangebracht. Dit voorwerp is insgelijks afkomstig van een huis te Antwerpen. Verder treft de bezoeker een groot aantal *deurkloppers* en *slotplaten* aan, waaronder verschillende uit huizen te Antwerpen afkomstig. (XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuw).

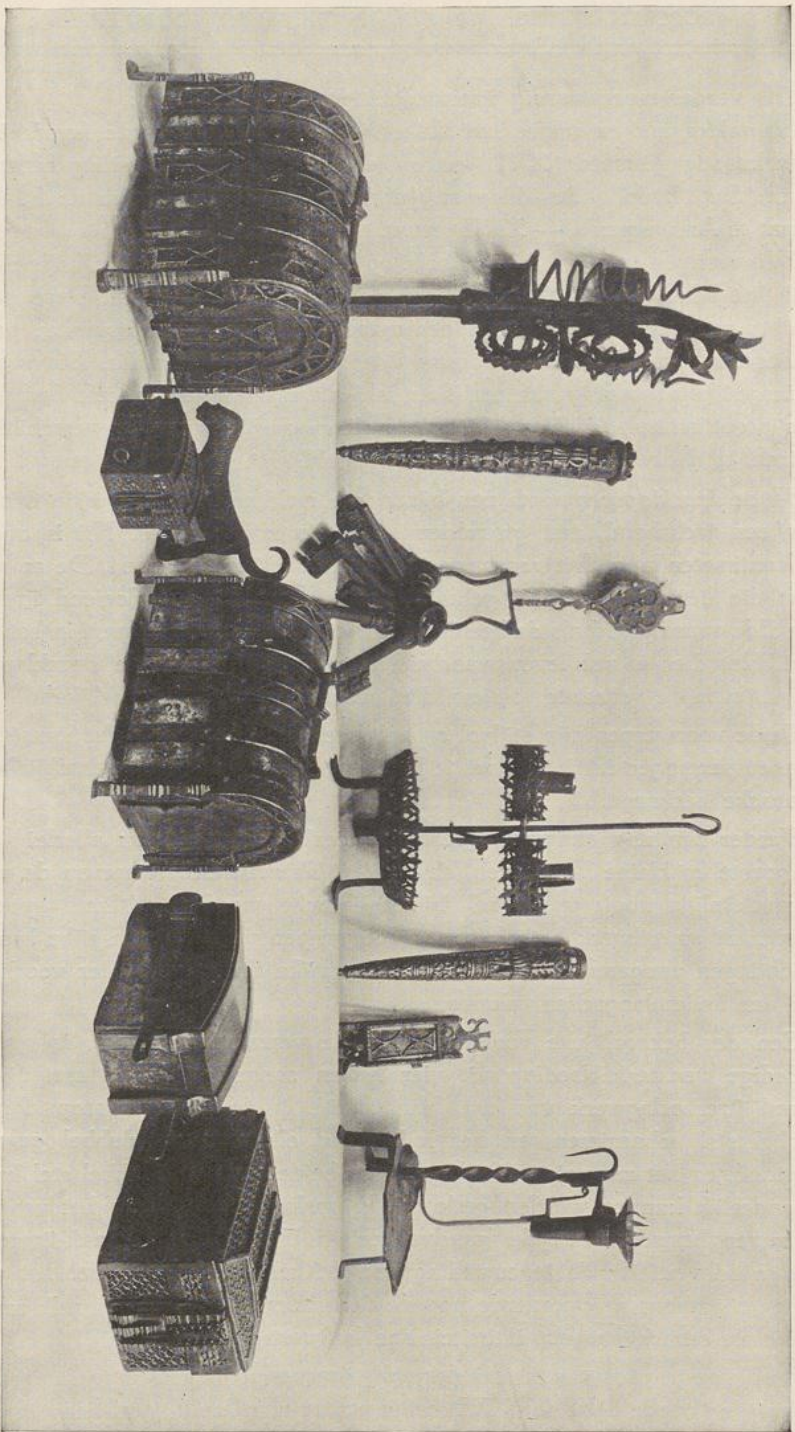
Twee *deurkloppers* verdienen bijzondere melding. De eene is in den vorm van een jachthond, met gekrulden staart en zwaren muil. Hij is ongeveer 18 centimeter lang. Dit voorwerp is uit massief ijzer gesmeed. De ambachtsman die het vervaardigde, gebruikte zijn hamer op het gloeiend ijzer, met dezelfde vaardigheid als de beeldhouwer, die een model boetseert in het weeke klei. Het dier is vol levenswaarheid uitgedrukt. De tweede deurklopper is insgelijks in de gedaante van een dier, meer op een griffoen gelijkend.

Beide voorwerpen zijn stijlvol en behooren tot het puikste dat kunstenaars-handen vermogen in ijzer voort te brengen. Zij zijn hoogst waarschijnlijk van Fransche herkomst.

Verder zijn nog aanwezig ijzeren *versterkingsbanden* van allerlei vormen en groote en kleine *hangsloten*, *deursloten*, *sleutels*, enz., waarvan de weerga waarschijnlijk nooit meer zal bijeengebracht worden, althans voor wat Vlaamsch smeedwerk betreft. Deze voorwerpen vormen eene rijke bron van inlichtingen aangaande de eens zoo belangrijke Smeedkunst, ter voorlichting van den hedendaagschen vakman.

Een der bekoorlijkste voorwerpen in de verzameling Claes, is wel eene volledige *vensterbekleeding* uit vier luiken samengesteld en met fijn gesmeed ijzerbeslagwerk versierd. Vindingrijk is de wijze waarop door een dubbel stel scharnieren, en het luikje van elk raam in dubbel gevouwen toestand, en het raampje zelf, geopend en beide door een dubbel stel knippen afzonderlijk kunnen worden gesloten. In gesloten toestand is het venster in volkomen harmonie met de wandversiering. Het zichtbaar blank-ijzeren beslag werd vertind ; de tegenstelling van de heldere tinkleur met het warmtonige eikenhout vermeerderde nog de decoratieve werking van zulk raam en verleende eene bijzondere intimiteit aan het vertrek.

Bij de beste exemplaren is ieder stuk ijzerbeslag geheel in vorm gesmeed. Sedert de tweede helft der XVIe eeuw echter werd zulk ijzerbeslag in groote

92. GESMEED IJZERWERK. XVe EN XVIe EEUW

Cliche Deville

hoeveelheid uit Duitschland ingevoerd. Deze stukken waren niet meer afzonderlijk gesmeed zooals de vroegere, maar eenvoudig uit plaatijzer gesneden.

∞ Wij sluiten deze korte bespreking van het ijzerwerk, in de verzameling Claes berustend, met eenige opmerkingen aangaande de zoo merkwaardige ijzeren *koffertjes* der XVe, XVIe en XVIIe eeuw.

Sinds de vroegste Middeleeuwen zijn koffertjes zeer in gebruik geweest. Zoodanig was de geest van wantrouwen die alle klassen beheerschte, dat de machtigste lieden zich niet durfden scheiden van voorwerpen waarvan zij het verlies niet zouden kunnen herstellen. Koffers en koffertjes nemen dus eene belangrijke plaats in de roerende goederen der Middeleeuwen in. Edellieden en kooplieden waren dikwijls op de baan; zij waren genoodzaakt, wilden zij in vrede leven, tal van zaken mede te nemen en betrouwen slechts zichzelf om hunne have te bewaren. De kleine koffertjes waarin men bewijsstukken, juwelen of specie opborg, werden met de grootste zorg vervaardigd, zooals ook de koffertjes die men op reis medenam. De meest typische reiskofferstjes zijn die uit de XVe eeuw, waarvan zich twee zeer fraaie exemplaren in de verzameling Claes bevinden, het eene van gewone afmetingen, het andere zeer klein (7 centimeter × 7 centimeter × 7 centimeter). Zulke reiskoffertjes hebben nagenoeg den vorm eener vierkante doos, iets langer dan breed, de doorsnee-afmetingen zijnde ongeveer 20 centimeter breed, 9 centimeter hoog en 25 centimeter lang.

Het scheel is lichtelijk bolrond. Alles wat aan zulk koffertje ligt of roert is logisch berekend. Het binnenste is gevormd uit eene eiken doos die langs buiten met rood leder overdekt is. Dit leder heeft men belegd met eene plaat ijzer, die opengewerkt en vertind is. Het geheel is omsloten in een tweede, niet vertind ijzeren omhulsel, insgelijks geheel opengewerkt volgens een gevensterde, vlamme tekening. Door de dicht tegen elkander geplaatste mazen ontwaart men het helder gekleurde leder en het vertinde onderste netwerk. IJzeren ribben versterken het scheel.

Het sterk slot is uit twee, breed-opgevatte, horizontaal dicht-geribte versterkingsberen samengesteld, die niet de minst eigenaardige trek van zulke koffertjes uitmaken. Aan ieder zijde zijn twee metalen ringen aangebracht die toelaten het koffertje door middel van lederen riemen of kettingen in het binnenste van een zware kist of aan het zadel vast te maken om aldus diefstal te voorkomen. Eene andere eigenaardigheid bestaat in de bijzonder verzorgde scharnier, die geheel de breedte van het koffertje in beslag neemt en gevormd is uit de verlenging der gesmeedde platen die de achterkant van het koffertje samenstellen. Dit model is van Fransche herkomst (einde XVe eeuw).

Typisch Vlaamsch zijn de langwerpige ijzeren koffertjes met half rond of plat scheel waaraan eene rechthoekige handvat gevestigd is; sommige

koffertjes van deze soort rusten op spichtige pootjes, zooals de twee zeer verzorgde exemplaren in bijgaande plaat. Zij dagteekenen uit de XVe eeuw. De romp is geheel uit gesmeed ijzer gevormd en draagt dubbele uitgekapt banden in vensterversiering, alsmede schoorstukjes. Het sleutelgat is verborgen door eenen beugel die door een geheime veer wordt vastgehouden.

De verzameling bevat nog verscheidene manuscripten-koffertjes waarvan de wanden van buiten met ijzeren stangen voorzien zijn om het bevestigen aan het zadel mogelijk te maken.

Onder vele andere waarvan de opgave hier onmogelijk is merken wij een karaktervol koffertje met fraaie gotische hengsels, winkelhaken en slotplaat. De zeer volledige reeks van aanwezige voorbeelden laat toe zich ten volle te vergewissen met welke bewonderingswaardige kunde de koffertjes der XVe eeuw uitgevoerd werden. De versiering verschilt natuurlijk met de tijdperken. Men verstaat wel, dat deze kleine weelde-meubeltjes dikwerf van vorm veranderen naar gelang de grillen der mode. Deze die uit de XVe eeuw zijn bewaard gebleven, bewijzen dat de slotmakers, zoowel als de goudsmeden, hunne bijzonderste ornamentsmotieven aan de in zwang zijnde architectuur ontleenden. Zij zijn inderdaad versierd met een weelde van drielobbige en gebloemde spitsbogen of rozetten, of vlamvormige traceeringen. Het ijzer mag fijn uitgekapt zijn en in dubbele platen op een effen grond aangebracht, of gesmeed of gebeeldhouwd zijn, bijna altijd biedt de omtrek van het reiskoffertje een zekere gelijkvormigheid met de groote gelijktijdige gebouwen.

☞ Wij sluiten dit opstel, dat ongelukkig niet een tiende van het opgehoopte studiemateriaal bespreekt, met de vermelding van een zeer fraaie *gekuifde valk*, geheel uit gesmeed ijzer vervaardigd (Pl. 91). Het dier is kernachtig getypeerd; de houding is vol spontanëiteit. De man die dit stuk voortbracht, had een kunstenaarsziel en was tevens een zeer knappe werkman. Het is afkomstig van het « Groenenborghof » te Wilryck en versierde weleer de inkompoort van dit kasteel. De pluimen zijn zóó behandeld, dat zij geen enkel plaatsje vertoonen, waar zich regen zou kunnen vergaren en het ijzer verteren.

☞ Wij eindigen de reeks ijzeren voorwerpen met de aandacht te vestigen op een paar ijzeren *messcheden* uit de XVIIe eeuw. Zij laten toe zich een denkbeeld te vormen van wat een smid van dien tijd tot stand kon brengen met uiterst eenvoudige middelen. Het geldt hier twee scheden van zeemansmessen. Deze scheden loopen spits uit en zijn langwerpig-rond in doorsnede. De platte zijde, of achterkant, is aan het bolle, of voorste gedeelte, geriveerd door eenen omgeslagen boord. Het materiaal bestaat uit plaatijzer. De versieringen zijn aangebracht deels door drijfwerk op lood langs averrechtschen kant, deels door voltooiing langs voorkant bij middel van gutsen en beitels. Zekere versieringen zijn ook verkregen met doorboringen. De oorsprong is

zeer waarschijnlijk Duitsch. Wij zullen ons bepalen tot de korte beschrijving van een dezer zeer merkwaardige voorwerpen. De vlakke achterzijde is enkel langs den buitenkant bewerkt geworden door middel van beitels en poinçons. Zij vertoont van boven een complex van lijnen waarschijnlijk als wapenschild bedoeld, met daar onder de letters H.S. en het jaartal 1652. Van daar uit slingert zich een golvende lijn naar het getorseerde uiteinde; in de bochten dezer lijn, zijn vier breedbehandelde palmetten aangebracht.

De hoofdversiering van den voorkant bestaat in kreukelvormige sieraden waarvan de spiralen zeer kunstig in hoog relief gedreven zijn. Deze vinnige krulletjes bezielen het geheel met een eigenaardig leven. Het is duidelijk dat zij bedoeld zijn als eene symboliseering van golvende baren. Zij onderlijnen het nautisch karakter van het voorwerp. Tusschen het gewemel van de spiralen vertoonen zich de volgende figuren in drie boven elkander geplaatste registers, die door banden gescheiden en aangebracht zijn gedeeltelijk door «reperçage» en gedeeltelijk door drijf- en graveerijzers.

Boven: een mannenfiguur in zeemanskleeding tusschen twee zeemeerminnen en twee gekroonde leeuwenfiguren.

Midden: dubbele arend met kroon en uitgestrekte klauwen.

Beneden: grotesken.

Alhoewel het stuk duidelijk den datum «1652» draagt, is de versiering ervan geheel volgens laat-XVIe-eeuwsche opvatting.

III. TIN

De verzameling van het Museum «De Gulden Spoor» is bijzonder rijk aan tinnen voorwerpen die, tot het gildewezen behooren en waarvan de bespreking dus buiten het kader van dit opstel valt.

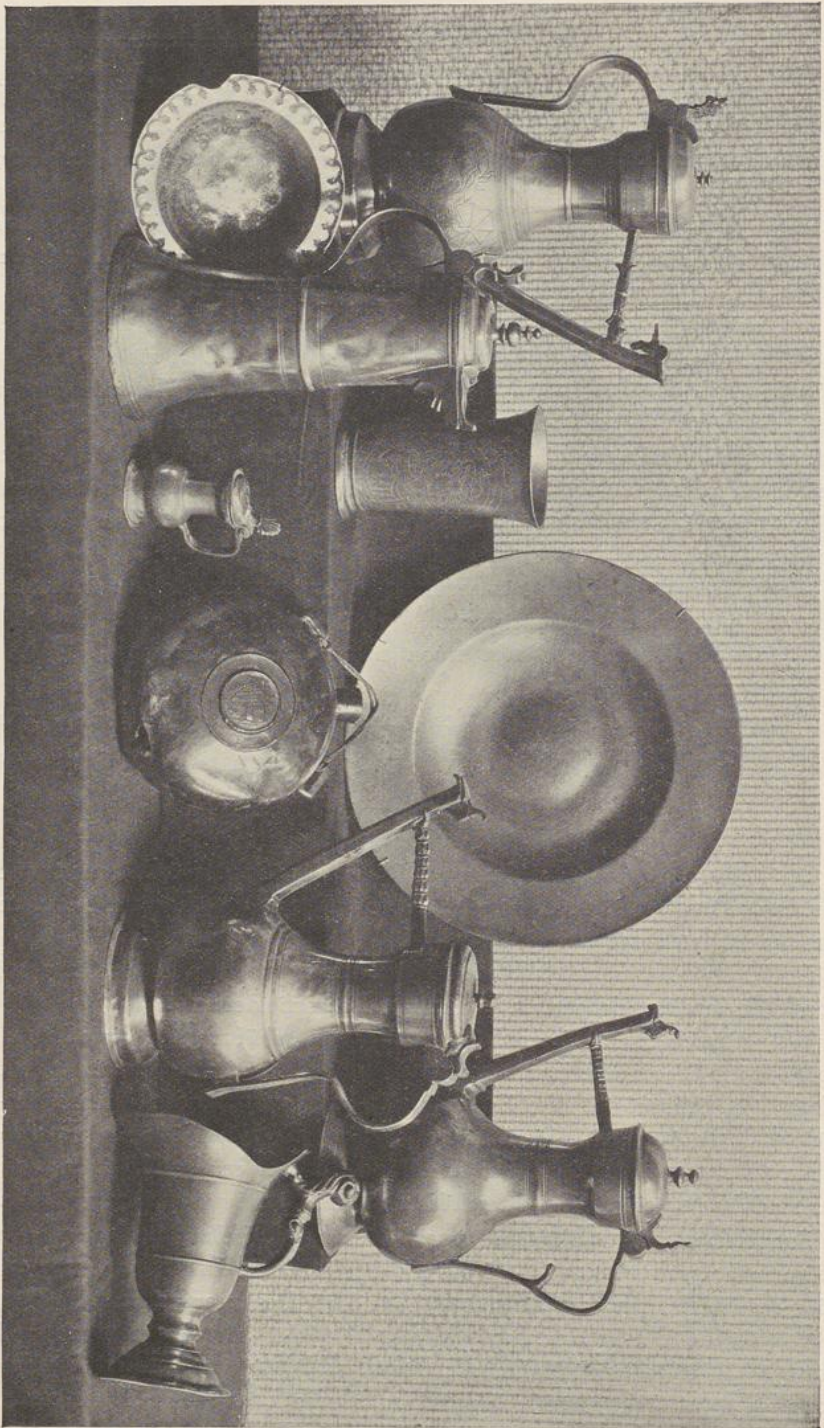
Doch, zelfs indien wij ons bepalen tot de voorwerpen die slechts een huishoudelijk karakter dragen, is de reeks vol verscheidenheid.

Wij vermelden vooreerst eene zeldzame schijfvormige veldflesch. Dit voorwerp is 18 centimeter in doorsnede en heeft den vorm van een ingedrukte sfeer. Het behoort tot de XVe eeuw en werd tusschen de jaren 1884-1886 tijdens de kaaiwerken alhier, uit de Schelde gehaald. Het is in zeer goeden staat. Het vlak der buitenste zijde is versierd met een schild te midden van eenen dubbelen cirkel. Op dit schild zijn heraldische wapens gegraveerd.

Zooals men wel denken kan maakt dit stuk de belangstelling van menige verzameling van internationale beteekenis gaande. Tinnen voorwerpen van vóór de XVIIe eeuw zijn immers zeer zeldzaam en zeer gezocht.

Vervolgens zijn er drie fraaie wijnkruiken met korten peervormigen buik, slanken hals en langen tuit. Deze laatste is aan het lichaam der kruik verbonden door een dwarsstuk, of verbindingsstang, die de Duitsche of Zwitsersche her-

93. 'VOORWERPEN IN TIN, XVIe EN XVIIe EEUW

Cliche D'eville

komst van het voorwerp dadelijk verraadt. Bij de eene kruik is de verbindingsstang in den vorm eener gekloven mouw («manche à crevés»). Deze kruik draagt het merk van Bern, zijnde een Beer.

Bij de twee andere, is de verbindingsstang volgens een Renaissance ornament opgevat. Twee dezer kruiken zijn met gegraveerde bloemen versierd. De klauw op het deksel is bladvormig of rechthoekig. Deze kruiken dagteekenen meestal uit de XVIIe eeuw. In Duitschland en in Zwitserland is men ze echter in de XVIIIe eeuw blijven vervaardigen volgens het oud traditioneel model.

Onze Vlaamsche kruiken uit de XVIIe eeuw, ofschoon van bijna hetzelfde model, zijn echter meer ineengedrongen en hebben nooit een dwarsstuk tusschen den tuit en den romp. Bij ons is ook dikwijls de lange tuit afwezig. Dergelijke kruiken zijn in onze gewesten in gebruik geweest in de tweede helft der XVIe eeuw en in de XVIIe eeuw, zooals men op menig gelijktijdig schilderstuk kan zien, onder meer op :

- « Soo d'Oude Songen, Soo Pepen de Jonge » (1638) J. Jordaens (1593-1678). Museum van Schoone Kunsten, Antwerpen.
- « Het Driekoningenfeest » J. Jordaens. Museum voor Schilder- en Beeldhouwkunst, Brussel.
- « Dorpshuwelijksfeest » Jan Steen (1626-1679). Museum van Schoone Kunsten, Antwerpen.
- « Abraham Grapheus, de Oude » (1620) Cornelis de Vos (1585-1651) »
- « De Rooker » Jan Cossiers (1600-1671) »
- « De Terugkomst van den Verloren Zoon » (1563) Joachim Beuckeleer. (1530-1575) »
- « Stilleven » (1635) Jacob van Es (1596-1666) »
- « Kaartspelers » Adriaan de Brouwer (1605-1638) »
- « Vlaamsche Herberg » Joos van Craesbeeck (1606-1662 ?) »

Een uitmuntende bron van documenteering aangaande de vroege krachtig gemodeleerde schenkkannen wordt geleverd door de talrijke XVIe en XVIIe eeuwse schuttersstukken in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Van af het einde der XVIIe eeuw, worden deze zoo fraaie kruiken vervangen door modellen met slapper contouren. Onnoodig hier bij te voegen dat XVI- en XVII-eeuwse Vlaamsche kruiken zeldzaam zijn en zeer door verzamelaars gezocht worden.

Tin oefent ongetwijfeld eene bijzondere bekooring uit op een verzamelaar van oudheden. Eens de vooringenomenheid ontstaan, laat zij hare « slachtoffers » niet meer los. Dit is verstaanbaar. Tinnen voorwerpen bezitten bijna altijd zeer zuivere lijnen dewijl de gevoeligheid van oppervlakte hun eene bijzondere « charme » verleent.

Onze voorouders waren zeer op tinnen voorwerpen gesteld. Het bezit van veelvuldige tinnen voorwerpen werd als een teeken van welstand aanzien, want goedkoop was tin nooit. Zulks is trouwens nog het geval bij oude boeren op het platteland. Vóór de XVIe eeuw was tin zelfs uitermate duur en

werd slechts gebruikt voor huiselijke voorwerpen bij de burgerij. De ontginning der tinmijnen in Oost-Indië deed de prijs der gronstof eenigermate dalen.

Tin harmonieert op bijzondere wijze met eik en delft; vriendelijk lichtende kruiken en schotels, hoe nederig ook van vorm, vervullen het vertrek met een gemoedelijke stemming, die men te vergeefs zoekt te midden van de vele pretentieuze moderne voorwerpen, die de zucht naar een ellendig schijnluxe heeft doen ontstaan.

Zooals wij hooger zegden was tin in de Middeleeuwen de grondstof waaruit de huisraad der hoogste klassen der maatschappij gevormd was. Het werd kunstig bewerkt net zooals goud en zilver. De inventarissen der koningen van Frankrijk en der groote edelen, tot in de XVe eeuw, toonen ons in welke hooge mate het gebruik van kunsttinwerk verspreid was. Jammer genoeg, dat alles, op enkele uitzonderingen, na, zijn weg naar den smeltkroes heeft gevonden. Immers wanneer de voorwerpen sletig werden, was de grondstof te kostelijk om ongebruikt gelaten te worden en werden de oude voorwerpen in nieuwere gedaanten omgegoten.

Wij zullen hier even de aandacht vestigen op de tinnen voorwerpen die met figuren en ornamenten in laag of hoog reliëf versierd zijn. Als archaïstische prototypen dezer techniek bezit de verzameling Claes zeer belangrijke exemplaren in den vorm van pelgrimplaatjes, loodjes en plaketten, die echter in een ander hoofdstuk van dit werk besproken worden. In het begin der XVIe eeuw namelijk nam de kunst van den tinbewerker eene belangrijke uitbreiding. De tinbewerkers zoowel als de goudsmeden nemen dikwijls hunne toevlucht voor het verkrijgen van ornamentsmotieven, tot het afgieten der gekende bronzen en looden plaketten, die van den Neurenbergschen beeldsnijder Peter Flötner (± 1495 - ± 1546) afkomstig zijn. In de Verzameling Maijer-Van den Bergh te Antwerpen vindt men eene prachtige reeks «Flötner-Plaketten», die in dit opzicht overtuigend is. Met François Briot in Frankrijk, Gaspar Enderlein en Nicolaus Horschheimer in Duitschland, komt het Edeltin of Relieftin tot zijne volmaakte uitdrukking. Isaac Faust vervaardigde ook fraaie reliëf-tin te Straatsburg in het begin der XVIe eeuw. Neurenberg was ook zeer vermaard om zijn «Edelzinn». In Frankrijk waren het, buiten Straatsburg, ook nog Rouen, Lyon en Dijon, die in het gieten van siertin uitmunten.

Men heeft beweerd dat de met figuren versierde kruiken en borden («Temperentia»- en «Mars»-schotels, «Kaiser»-, «Apostel»-, «Gustav Adolf»-, «Noë»-, «Doppeladler»-, «Herkules»-, «Jagd»- enz. teller), door ciseleeren zouden zijn bijgewerkt. Zulke bewering is echter onjuist. De versiering van de tinnen voorwerpen, nadat zij uit den gietvorm kwamen,

werd niet verder verbeterd. De randtrekken echter, en de bijkomende banden (« filets ») konden op de draaibank verkregen worden.

Siertin werd in koperen vormen gegoten en de groote kunstverdienste bestaat natuurlijk in het ontwerpen van de teekening en de vervaardiging van van den vorm. Laag-reliëf werd verkregen door de versiering in den vorm te etsen, terwijl voor hoog-reliëf de versiering in het koper hol gebeeldhouwd of uitgesneden werd.

Deze techniek is niet toegepast geworden in de Nederlanden, alwaar men liever versieringen bij middel van graveerijzers rechtstreeks op het stuk aanbracht, zooals talrijke schotels van Vlaamsche herkomst in deze verzameling bewijzen. Het gewone gerei werd ook in metalen vormen gegoten; ook in zand, steen, zelfs in hout. Voor kleine platte voorwerpen, zooals loodjes, gebruikte men leisteenen-vormen, waarvan de verzameling Claes er verscheidene bezit.

De verzameling bevat verder eene goedbewaarde tinnen schotel uit de XVIe eeuw, van het gekende « kardinaalshoed » type, met breeden, geheel gladden rand en middenste verhooging. Eene tweede dergelijke schotel van kleine afmetingen is ook aanwezig; zij werd tijdens de kaaiwerken tusschen 1884 en 1886 uit de Schelde gehaald. De gewone doorsnede dezer schotels is ongeveer 36 centimeter. Sommige zijn echter van aanzienlijker afmetingen. Zij dienden om gerechten, zooals gebraden of gezoden vleesch, te bevatten, en werden in het midden der tafel geplaatst. De bodem van zulke schotels is, zooals hooger gezegd, lichtelijk verheven in vorm van « umbo »; tusschen deze laatste en den boord ontstaat aldus eene halfronde groef, waarin de saus zich vergaarde. De eigenlijke tafelborden bestaan op het einde der XVe en in het begin der XVIe eeuw uit rechthoekige tinnen plaatjes ongeveer 14 centimeter breed en ongeveer 19 centimeter lang, omzoomd door eenen zeer smallen bollen boord ongeveer 3 millimeter in doorsnede. Zulke bordjes zijn zeer zeldzaam en, om zoo te zeggen, slechts gekend door afbeeldingen op schilderstukken uit dit tijdperk, namelijk op het schilderstuk van Bernard van Orley (1492-1542) « Het Feestmaal der kinderen van Job » voorstellend, en op het schilderstuk waarop de Meester der Abdij van Dilighem (begin XVIe eeuw) de legende van Maria Magdalena, « Jesus bij Simon den Farizeër » vertelt. Beide schilderstukken worden bewaard in het Museum van Schoone Kunsten te Brussel. Ter voorlichting van den tinliefhebber, veroorlove men ons hier aan te stippen dat een tinnen tafelbordje van het model zooeven beschreven in het Stedsmuseum van den Haag berust. De meening dat de borden met den breedsten rand de oudste zouden zijn is ongegrond. De gotische ronde schotels hebben slechts een smallen, soms opstaanden rand. (Zie het schilderstuk « Het laatste Avondmaal » door Dirk Bouts in de St. Pieterkerk te Leuven.) In de tweede helft der XVIIe eeuw wordt de rand

zeer breed, en het middenste der schotel vertoont geene verhevenheid meer. De rand is vaak met een klein profiel afgewerkt.

In de XVIIIe eeuw werd de rand versmald en aan den bovenkant van een breeder profiel voorzien.

Borden werden gewoonlijk gegoten zooals het overig huishoudelijk tin. Deze van de beste hoedanigheid werden echter door hameren uit eene tinnen plaat gevormd. Men noemde dit « platwerk » in tegenstelling tot het gegoten « rondwerk ». Andere gegoten borden werden door hameren versterkt. De verzameling Claes bevat twee groote schotels die aldus bewerkt zijn.

Buiten de talrijke schotels die tot het Gildewezen behooren en dus elders in dit boek beschreven zijn, bevat de verzameling Claes talrijke schotels waaraan de Pallieter-menschen deugd zouden gehad hebebn. Eene daarvan, 42 centimeter in doorsnede, is op fraaie wijze gegraveerd met dubbele ronde wapenschilden met een grafelijke kroon bovenop en door twee klauwende en trosvaanhoudende leeuwen aangegrepen. Van onder is een dubbele wimpel aangebracht met de woorden : « Villa ne legas » « Rien sans Envie ».

De tinverzamelaar betuigt steeds eene bijzondere vooringenomenheid voor kannen. Wij willen nog een oogenblik blijven stilstaan bij eene XVIIe-eeuwsche 35 centimeter-hooge « *Krug* » in sierlijken, conischen vorm. De voet is breed, de romp vernauwt zich naarmate de breedgetuite hals bereikt wordt. Het deksel is met lijstwerk versierd, met eene bolachtige verhooging in het midden. Het scharnier is enkelvoudig, de klauw rechthoekig. De herkomst is Duitsch. Van binnen op den bodem, is eene groote roos in half reliëf aangebracht. Stippen wij hier aan, dat kruiken der XVI en XVIIe eeuw dikwijls van binnen op deksel, of op bodem, een medaillon vertoonen. De meening dat alle XVIe-eeuwsche, of vroegere kannen, van binnen een dergelijk medaillon of merk zouden dragen is absoluut foutief. Talrijke kruiken uit dit tijdperk zijn ons door de handen gegaan, waarop geen spoor van merk te zien was. Bij eene XVIe-eeuwsche kruik troffen wij een medaillon aan met godsdienstige voorstelling buiten op het scheel. Aangaande de bedoeling van deze stempels of medaillons, die met ijk of vervaardigingsteekens niets te maken hebben, is weinig of niets op afdoende wijze bekend. Het is mogelijk dat zij bedoeld waren tot afwering van kwaad en kwalen.

Vermelden wij nog verder, eene prachtige *soepterrine*, een der puikste voorwerpen dat het Lodewijk XIVe tijdperk in tin heeft voortgebracht (merk St Michiel, en wapenschild), toen bij gebrek aan goud en zilver, in massa opgeëischt en aan den oorlogsgod geofferd, de goud- en zilversmeden hunne kunst op het vervaardigen van prachtvol tinnen gerei overbrachten.

Verder stippen wij aan, tusschen een menigte andere voorwerpen, een paar sierlijke *kandelaars* uit het Lodewijk XVe tijdvak, met gedraaide schacht ; een *theebusje* in plooiën gedreven en met graveerwerk versierd ; een eigenaardige

Lodewijk XVe *kaarsendomper*; een ronde *tabakspot* uit het Lodewijk XVIe tijdperk, insgelijks met graveerwerk bedekt; verscheidene *inktpotten* van langwerpigen of vierkantigen vorm; vermelden wij verder een zeer fraai achtkantig *schenkblad*, verlevendigd met lijstwerk en schelpen tusschen loofwerk. Het is ongeveer 25 centimeter in doorsnede en steunt op vier poottes. Het is gemerkt met het wapen van Antwerpen en de « roos ». Het dagteekent uit de XVIIIe eeuw (Lodewijk XIV.)

Om te sluiten, vermelden wij nog twee statige Lodewijk XVe *helmbekers* (« aigüières en casque »). Zij werden gezamenlijk met doopschotels gebruikt, doch ook als « aquamanille » om het water te schenken, waarmede men zich de handen reinigde bij de eetmalen.

En « last not least », een prachtige conische *drinkbeker* zonder voet, deksel of oor, uit het midden de XVIIe eeuw. Het stuk is 17 centimeter hoog. De graveering bestaat uit twee medaillons, een koning en een koningin voorstellende tusschen loofwerk. De oorsprong is zuiver Noord-Nederlandsch. Dergelijke bekens zijn in groote massa's door Hollandsche tingieters naar Engeland en Schotland geëxporteerd geworden.

§ 2 Aangaande voorwerpen uit LOOD vervaardigd vindt men in de verzameling Claes een allerkarakteristiekst voorwerp, namelijk eene *fontein* in vorm van driemast. Dergelijke stukken plaatste men in hofvijvers. Deze fontein dagteekent waarschijnlijk uit het begin der XVIIIe eeuw en vormt een uiterst zeldzaam exemplaar van een soort voorwerpen, die bijna zonder uitzondering verdwenen zijn door vernielingszucht of oorlogsopeiseling.

IV. ZILVEREN VOORWERPEN

De Verzameling Claes bevat een groot aantal zilveren voorwerpen, die van de grootste beteekenis zijn op gebied van Kunst en Oudheidkunde. Zij omvatten in hoofdzaak eene ongeëvenaarde reeks gildebreuken en aanverwante stukken.

Het valt echter niet in onze bevoegdheid deze voorwerpen alhier te bespreken, daar zij in een ander hoofdstuk van dit boek voorkomen. Wij zullen ons dus bepalen met de aandacht te vestigen op enkele oudheden in zilver vervaardigd, die niet rechtstreeks met het leven der Gilden en Ambachten in betrekking staan.

Zoo vindt men in de verzameling een zeldzaam *reliquarium* uit het einde der XVe eeuw. Dit stuk is voorzeker Vlaamsch en de moeite waard nader bekeken te worden, vooral als men nagaat hoe weinig zilverwerk van eenige beteekenis ons uit dit tijdperk is overgebleven. De Beeldstormers, zoowel als de oorlogen van Lodewijk XIV en de systematische opeiselingen van het Fransche bewind na den slag van Fleurus, hebben er voor gezorgd de edelste kunstgewrochten

onzer voorouders uit ons land te doen verdwijnen. Om het ongelooflijke vandalisme te verduidelijken waartoe dweepzucht bekwaam is, mogen wij hier de woorden van Génard (« Notice sur la Corporation des Orfèvres d'Anvers ») aanhalen :

« Al de rijkdommen, die te Antwerpen gedurende meer dan vier eeuwen » waren samengebracht, verdwenen in het jaar 1794, gedurende den tweeden » inval der Fransen. Het grootste gedeelte dezer schatten werd in betaling ge- » geven van de brandschatting van tien millioen Tournooische ponden, die door » het lid der Nationale Conventie Laurent op onze stad was gelegd geworden. » Zes meesters-goudsmiden werden in naam der Republiek gedagvaard om » de fraaiste kunstvoortbrengselen onzer voorouders in den smeltkroes te » leggen en tot staven te herleiden. Door een toeval van het noodlot, werd dit » waardig werk in de voormalige kamer van het ambacht, in den Zilversmids- » gang voltrokken ».

Het bijzonder belang van het reliquiarium der Verzameling Claes zal blijken, indien men de catalogussen raadpleegt der terugblikkende tentoonstellingen sedert de laatste vijftig jaren ingericht. Wij vinden er de bijna volledige lijst in van wat ons land bezit aan reliquieënkasten, kelken, monstransen, drieluiken en hostievaten. Slechts bij uitzondering treft men kerkelijk zilverwerk van vóór het jaar 1500 aan. Wij achten het ons des te meer tot plicht dit fraaie stukje zilverwerk te vermelden.

Het reliquiarium waarvan hier sprake is 22 1/2 centimeter hoog. Het heeft den vorm van een rechthoekig gebouwtje, steunend op een slanken voet. Het gebouwtje, of kastje, is 8 1/2 centimeter hoog, 6 1/2 centimeter breed en 3 centimeter diep. De vóór- en achterzijden van het kastje zijn door een glazen ruitje bepaald en omzoomd met uitgesneden kruisbloemen. Aan beide zijwanden zijn insgelijks ruitjes aangebracht, achter langwerpige openingen in den vorm van ogivale dubbele vensters. De vier hoeken zijn versierd met elegante steunbeertjes. Rondom het bovenste gedeelte bevindt zich eene gekanteelde galerij, waaruit het schuinsch loopend dak zich verheft. Op dit laatste is de leienbekleding door graveerwerk aangeduid. Op het dak staan drie fraaie beeldjes, St-Sebastiaan tusschen twee boogschutters figureerend. De manier waarop de heilige is voorgesteld, is eigenaardig ; hij is namelijk met het aangezicht naar den paal gericht waaraan hij is vastgebonden om de pijlen der twee boosaardige schutters te ontvangen.

Het opgaand deel tusschen voet en kastje is samengesteld uit eene vierkante schacht, die in het midden met eene rechthoekige, afgeplatte zwelling versierd is. Deze laatste is zoo geplaatst dat iedere der vier zijden schuins over een der vier hoeken der schacht loopt. De schacht is ongeveer 10 centimeter hoog en verheft zich uit eene fraaie ovale basis metende ongeveer 10 1/2 centimeter in de grootste breedte en uit vier lobben gevormd.

☞ Een ander voorwerp van godsdienstigen aard, doch van een later tijdperk, is een zilveren *kelk* met engelenhoofden en bloemen versierd. Op het binnenste gedeelte van den voet staat het opschrift: « Peeter De Licht 1669 ».

☞ Op het gebied der wereldlijke kunst verdienen twee stellen, elk bestaande uit een *mostaardvat* en een *pepervat*, bijzondere melding. Het eene dagteekent uit het Lodewijk XVe tijdperk en is met de gekende draaiende groeven fraai bewerkt. Binnen in het mostaardvat is nog het origineele tinnen busje aanwezig, waarin men den mostaard deed ten einde den zilveren wand te vrijwaren.

Het andere stel is uit het Lodewijk XVIe tijdperk en met de klassieke motieven die dien tijd kenschetsen, versierd.

De bewerking dezer stukken is uitmuntend. Zij zijn ongeveer 19 centimeter hoog en met de Antwerpsche « hand » gestempeld.

☞ Een zilveren *drinkbeker*, ongeveer 10 centimeter hoog, levert een goed voorbeeld van de zilversmeedkunst hier te lande gedurende de Renaissance. Van boven draagt het stuk een band van gegraveerde bloemsieraden. De onderste helft is verlevendigd door een dubbele rij waaivormige Sint-Jacobsschelpen, die elk door eenen cirkel omschreven zijn. Den voet wordt meer vastheid verleend door eenen kring van paarlvormige vooruitstekende knobbeltjes.

☞ Een ander interessant voorwerp is samengesteld uit eenen *lepel*, waarvan de steel zich samenvouwt. Aan den steel is een kleine vork gehecht; tevens bevat hij van binnen een tandenpeuter. Dit stel was natuurlijk berekend om op reis medegenomen te worden. Het dagteekent uit het begin der XVIIe eeuw en is gemerkt met eene « hand » en eene kroon; onder deze laatste staat de letter « R ».

☞ Aangaande de keurstempels die op zilveren voorwerpen voorkomen, neme men in aanmerking dat de regels voor de toepassing ervan slechts sedert het begin der XVIe eeuw bepaald en algemeen werden. Deze regels vergden het opdrukken van den stadsstempel, van den naamstempel van den goud- of zilversmid en van de letter die het gildedecanaat aanduidde.

De vorm van het stadskeurteeken werd gewoonlijk ontleend aan het stads-wapenschild. De stempel van den meester is ofwel samengesteld uit eene figurale zinspeling op zijn persoonlijke naam (zoo vertoont de stempel van Jan Crabbe, eene krab), of anders uit zekere voorletters die met dezen laatste in betrekking staan. Eindelijk komt het alfabet waarmede men het jaartal en het boekjaar van het decanaat aanduidde waarin het stuk vervaardigd was. Dit alfabet geraakte langzamerhand in onbruik en werd omstreeks 1749-1750

vervangen door cijfers. Men nam als onderwerp voor den jaarstempel een getal dat overeenstemde met de twee laatste cijfers van het jaartal; men verstond daaronder 1700, en in den beginne, plaatste men gewoonlijk eene kroon boven de cijfers. Men ziet dus dat alhoewel het mogelijk is den datum en den oorsprong der gemerkte stukken te bepalen, zulks met groote moeilijkheden gepaard gaat, wegens de talrijke factoren waarvan dient rekening gehouden.

☞ Een fraaie Hollandsche *dooplepel* is ook in de verzameling aanwezig. Het uiteinde van den steel is versierd met een miniatuurscheepje met volle zeilen. Op den lepel staat het volgende opschrift:

« Van het ijs der woeste zee,
« Bracht moeder mij dees lepel mee.
« Workum 12 Februari 1818. Hendrikje Boersma ».

☞ Wij vermelden nog een zilveren *maatstaf*, ongeveer 30 centimeter in lengte. Hij bestaat uit twee schroefvormige secties, die door eene bolvormige zwelling in het midden gescheiden zijn. De kapsels aan de uiteinden en de middenste verdikking, zijn fraai bewerkt met kleine knorren en acanthusbladeren. Het geheel is omwonden met geciseleerde eikenbladeren en ranken. Het opschrift luidt: « A son Directeur Mr. R. Servranckx, La Société Philom lie reconnaissante, 3 avril 1851 ». Alhoewel dit stuk overvloedig de originaliteitsarmoede van het midden der XIXe eeuw op gebied der decoratieve kunsten verraadt, verdient het niettemin de aandacht door de zorgvuldige bewerking van de onderdeelen.

☞ Een *naaldenkoker* « Louis-Philippe » vormt een niet onaardig voorbeeld van de zilversmeedkunst uit dit tijdperk. Hij is samengesteld uit twee fakkels, die eind aan eind gesteld zijn en in twee rozenkronen gevestigd zijn. Voorwerpen uit dit tijdperk hebben steeds iets melancholisch. Met eene zware en loome hand parodieerde de Louis-Philippe stijl en zijn nasleep het achttiende-eeuwsch rococo en baarde vreemdsoortige ontaarding van Renaissance en gothische vormen. Door de verwording van het ambachtswezen onder den invloed der fabriek, en den triomf van het « Commercialisme » in de kunstnijverheid, werd niets meer bijgevoegd tot de som der overleveringen door de vorige geslachten nagelaten. Zodoende ontvlood dit tijdperk volledig zijne verantwoordelijkheid door zijne toevlucht te nemen in de Romantiek. Deze laatste diende de XIXe eeuw tot zand waarin zij, zooals een verschrikten struisvogel, haar hoofd kon wegsteken, wanneer zij tegenover bijzonder onaangename vraagstukken geplaatst stond.

* * *

Wij sluiten dit overzicht met hulde te brengen aan den verzamelaar van zooveel heerlijke dingen, voor zijne scherpzinnigheid, die hem de sociale betekenis deed ontdekken van menig voorwerp dat dertig of veertig jaar geleden over 't algemeen misprezen werd door den enkeling als door de publieke overheden. Wij bedanken hem voor zijne toewijding aan geschiedenis, folklore en oudheidkundige. Zijn leven is eene zending van het edelste gehalte. Aan hem danken wij dat veel, zeer veel schoons niet is vernietigd geworden, of het land verlaten heeft. Hij heeft het jongere geslacht datgene leeren begrijpen en liefhebben, waarvoor de vorige werkende standen van dit land gezwogen hebben. Hij vestigde de aandacht op het leven onzer gilden en ambachten. Hij deed niet aan academische kunst in een tijdperk waarin deze alleen de hooge toon aansloeg. Hij wist zich te ontdoen van de begoocheling dat het de academische kunst zou zijn, die aan het ambacht de hand moest toereiken om het in een opwelling van verwaandheid, te verbeteren ! Daarentegen beseftte hij, dat de kunst hare redding van het ambacht heeft te verhoppen. Immers wordt de kunst uit den geest der stof geboren. Tot op het oogenblik dat academiën voor Schoone Kunsten gesticht werden, is de kunstenaar steeds uit den handwerkerstand gesproten ; hij werkte volgens het gouden voorschrift : « Terwijl de hand werkt mag de geest niet rusten ». Zoo was het den kunsthandwerker gegeven het verband te ontwaren tusschen een zedelijk doel en de stoffelijke bestemming ; zoo werd zijn werk eene mededeeling, eene voortplanting van de maatschappelijke meening, eene uitdrukking van persoonlijkheid, beschaving, ras, en levensideaal. Wij danken den heer Claes om ons den weg getoond te hebben, langs waar vele zoete en zuivere vreugden kunnen gevonden worden.

L. KESTELOOT

